ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 72 (1989)

72

Η θεωρία του χαρακτηρισμού: ανθρωπιστικές προσεγγίσεις στην κοινωνιολογία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς

Ν. Τάτσης

doi: 10.12681/grsr.981

Copyright © 1989, Ν. Τάτσης

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Τάτσης Ν. (1989). Η θεωρία του χαρακτηρισμού: ανθρωπιστικές προσεγγίσεις στην κοινωνιολογία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. *The Greek Review of Social Research*, *72*, 44–74. https://doi.org/10.12681/grsr.981

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 29/03/2024 09:08:56

Ν. Τάτσης

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥ: ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΚΛΙΝΟΥΣΑΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

«Οι κοινωνικές ομάδες προκαλούν οι ίδιες την αποκλίνουσα συμπεριφορά με τη θέσπιση κανόνων, των οποίων η παραβίαση συνιστά αποκλίνουσα συμπεριφορά... Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η αποκλίνουσα συμπεριφορά δεν είναι μια ιδιότητα της πράξης εκείνου που την εκτελεί, αλλά μια συνέπεια της εφαρμογής κανόνων και κυρώσεων στο πρόσωπο εκείνου που χαρακτηρίζεται από τους άλλους σαν "παραβάτης". Επομένως, έκτροπος είναι αυτός πάνω στον οποίο έχουν επιθέσει με επιτυχία μια παρόμοια ετικέτα και αποκλίνουσα συμπεριφορά η συμπεριφορά που έτσι τη θεωρεί ο κόσμος.»

HOWARD S. BECKER [1]

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Οι οπαδοί της θεωρίας του χαρακτηρισμού[2] αποτελούν μια ομάδα ρομαντικών! Η παρατήρηση αυτή που έγινε από τον μεγάλο κριτή του σύγχρονου κοινωνιολογικού στοχασμού Alvin W. Gouldner επιχειρεί να χαρακτηρίσει (sic) το ιδεολογικό περιεχόμενο των θέσεων της ριζοσπαστικής αυτής θεω-

1. H.S. Becker, *Outsiders: Study in the Sociology of Deviance*, N.Y., Free Press, 1963, σ. 9.

2. Η μετάφραση του αγγλικού όρου «Labeling Theory» ως «θεωρία του χαρακτηρισμού» κρίθηκε σκόπιμη γιατί εκφράζει πληρέστερα κατά την άποψή μας την κοινωνιολογική σημασία του. Από μια άλλη σκοπιά, η λέξη «χαρακτηρισμός» σημασιοδοτεί στη γλώσσα μας πολύ έντονα την άσκηση κοινωνικού ελέγχου από τους εκάστοτε φορείς των μηχανισμών της εξουσίας. Αυτό είναι σημαντικό γιατί δένει τη θεωρία με την ιστορική πραγματικότητα του τόπου μας και καθιστά έτσι άμεσα αντιληπτό το περιεχόμενο της όλης προσέγγισης. Για παράδειγμα, αξίζει να κάνει κάποιος μια στοιχειώδη έστω αναφορά στους πολιτικά «χαρακτηρισμένους»,

ρίας. Οι ιδέες των βασικών της εκπροσώπων δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές με τις συμβατικές κατηγορίες που χρησιμοποιεί η ακαδημαϊκή ανάλυση των κοινωνικών σχέσεων. Η θεωρία αυτή, σημειώνει ο Gouldner, ανήκει σε άλλο κόσμο. Τον κόσμο που συνθέτουν οι «μοιραίοι», δηλαδή, οι μουσικοί της τζαζ, οι χίππις, οι πόρνες, οι αλήτες, οι ναρκομανείς, οι απατεώνες, οι άνθρωποι της νύχτας. Η διαφορά υπάρχει έντονη ακόμα κι αν οι οπαδοί της θεωρίας του χαρακτηρισμού αξιολογηθούν με βάση τις καθαρά διανοητικές, τις στοχαστικές τους παραδοχές. Προτιμούν, γράφει ο Gouldner, το ασυνήθιστο από το οικείο, την παραστατική εθνογραφική λεπτομέρεια από την ανιαρή ταξινόμηση, την αισθαντική εκφραστικότητα από τη ρηχή ανάλυση, τη νατουραλιστική παρατήρηση από τα τυπικά ερωτηματολόγια, την άποψη του περιθωριακού από εκείνη των ατόμων τα οποία ανήκουν στο κατεστημένο.[3]

Για να γίνει όμως καλύτερα αντιληπτή η αξιολόγηση του Gouldner θα πρέπει να τοποθετηθεί μέσα στο ιστορικό της πλαίσιο.[4] Ποιοι ήταν οι κοινωνιολογικοί φορείς μιας τόσο σημαντικής αλλαγής στη θεώρηση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς; Ποιες ήταν οι κοινωνι(ολογι)κές δυνάμεις που οδήγησαν στο σχηματισμό της νέας προοπτικής; Τα ερωτήματα αυτά αποκτούν ιδιαίτερη σημασία αν συσχετισθούν με το γεγονός ότι η θεωρία του χαρακτηρισμού αντιπροσώπευε μια διαλεκτική άρνηση των ιδεών του δομολειτουργισμού που κυριάρχησαν κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου.[5] Η

που συνθέτουν τη μακρά λίστα των στόχων της κοινωνικής αντίδρασης τα τελευταία πενήντα έτη, για να εκτιμήσει τη σημασία της γλωσσικής τυποποίησης. Για την ελληνική βιβλιογραφία, που δέχεται πάντως τον τίτλο «θεωρία της ετικέτας», βλ. επιλεκτικά: Ηλία Δασκαλάκη, *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1985· Σ. Αλεξιάδη, *Εγκληματολογία*, Πανεπιστημικές Παραδόσεις, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1980· Δ.Γ. Τσαούση, *Η κοινωνία του ανθρώπου*, Αθήνα, Gutenberg, 1984· Θ.Κ. Παπαχρήστου, *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία του Δικαίου*, Αθήνα, Σάκκουλας, τχ. δεύτερο· Ν. Κουράκη, «Οι σύγχρονες προοπτικές της εγκληματολογίας», *Αρμενόπουλος*, 1985, τ. 11, σ. 924-928, και ιδιαίτερα Καλλιόπη Δ. Σπινέλλη, «Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες; Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της "θεωρίας της ετικέτας"», *Ποινικά Χρονικά*, 1976, τ. ΚΣΤ, σ. 785-800.

3. Βλ. σχετικά A.W. Gouldner, *For Sociology: Renewal and Critique in Sociology Today*, N.Y., Basic Books, 1973, σ. 18. Η παρατήρηση του Gouldner την οποία παραθέτουμε εδώ συμπεριλαμβάνεται στο περιβόητο «Anti-Minotaur: The Myth of a Value-Free Sociology» που είναι το πρώτο άρθρο της ως άνω συλλογής (σ. 3-26). Σε αυτό ο Gouldner αναιρεί τους ισχυρισμούς του Weber για την αρχή της αξιολογικής ουδετερότητας στην κοινωνιολογία. Για τις ιδέες του Gouldner γενικότερα βλέπε το άρθρο μου «Alvin W. Gouldner: Ο διανοούμενος που πίστευε στον αρματωμένο λόγο», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 1985, 57, σ. 45-60.

4. S.H. Traub και C.B. Little (επιμ.), *Theories of Deviance*, Itasca, Illinois, F.E. Peacock, 1975.

5. Για τη σχολή του δομολειτουργισμού στην κοινωνιολογία βλ. N.S. Timasheff/G.A. Theodorson, *Sociological Theory: Its Nature and Growth*, N.Y., Randon House, 1876 (ελληνική μετάφραση από τον Δ.Γ. Τσαούση, *Ιστορία κοινωνιολογικών θεωριών*, εκδόσεις Gutenberg, 1976, τ. 2, κεφ. 18, σ. 86-103). Επίσης το άρθρο του W.E. Moore, «Functionalism» στο βιβλίο των T. Bottomore και R. Nisbet (επιμ.), *A History of Sociological Analysis*, N.Y., Basic Books,

τομή που επιχειρούνταν ήταν βαθιά και ο προσανατολισμός σε άλλους θεωρητικούς χώρους από τους εκπροσώπους των καινούργιων ιδεών προσέδιδε στο όλο θέμα της αποκλίνουσας συμπεριφοράς μια ζηλευτή επικαιρότητα. Ξαφνικά, το «κοινωνικό σύστημα» έχανε τη σπουδαιότητά του σαν γνώμονας προβληματικής κι έπαυε να αποτελεί σημείο αναφοράς κάθε σκέψης για τα κοινωνικά φαινόμενα. Στη θέση του έμπαινε ο «άνθρωπος» σε όλο του το μεγαλείο που θα θαύμαζαν ακόμη και οι δημιουργοί του πνεύματος του Διαφωτισμού. Ο «άνθρωπος» της θεωρίας του χαρακτηρισμού δεν ήταν πλέον ένα όργανο στα χέρια των κοινωνιολόγων που ενδιαφέρονταν, όπως ο Talcott Parsons,[6] αποκλειστικά για την επιβίωση του κοινωνικού συστήματος, ούτε αφήνονταν χωρίς υποστήριξη έρμαιο στην τύχη μηδενιστικών πολιτικών δυνάμεων. Ο «άνθρωπος» της νέας θεωρίας αποτελούσε μια επανέκδοση του ιδεατού τύπου της ουμανιστικής παράδοσης που άρχιζε από τα ρομαντικά κατασκευάσματα του Jean Jacques Rousseau, ενώ ήταν συνάμα το επιστέγασμα των φιλόδοξων σχεδίων ενός άκρατου φιλελευθερισμού που έβρισκε διέξοδο στη σύγχρονη κοινωνι(ολογι)κή πραγματικότητα. Ο «άνθρωπος» αυτός θα πρέπει να αναγνωριστεί σαν μια διαλεκτική αντίθεση των εμπνευστών του ενάντια στην παντοδυναμία του οποιουδήποτε κοινωνικού κατεστημένου.[7]

Εκείνο που έχει πρόσθετο ενδιαφέρον και είναι αναγκαίο να τονιστεί εδώ είναι ότι η θεωρία του χαρακτηρισμού επέφερε αλλαγή νοοτροπίας. Δεν κατέφυγε στις μαρξιστικές σχηματοποιήσεις, όπως η θεωρία των κοινωνικών συγκρούσεων που έψαχνε μέσα από ταξικές καταστάσεις να βρει δυνατότητες μεταβολής των κοινωνικών πραγμάτων για ένα καλύτερο και δικαιότερο σύστημα.[8] Προσπάθησε να συλλάβει το νόημα της αποκλίνουσας συμπεριφοράς με μια κοινωνιολογική εμβάθυνση στη διαδικασία επιβολής ορισμών που επενεργούν στη διαμόρφωση της πραγματικότητας, καθώς και τις επιπτώσεις αυτής της επιβολής πάνω στη ζωή των ανθρώπων. Η επιχειρούμενη μεταβολή θα ήταν ανεπαίσθητη αν στην προσπάθεια των εκπροσώπων της θεωρίας να ξεφύγουν από τις ενοχλητικά συντηρητικές ακρότητες του δομο-

1978, σ. 321-361, καθώς και τα συγγράμματα των I. Zeitlin, *Rethinking Sociology: A Critique of Contemporary Theory*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice - Hall, 1973, σ. 3-60 και I. Craib, *Modern Social Theory*, England, Harvester, 1984, σ. 37-58.

6. Για τον Parsons και την έννοια του κοινωνικού συστήματος βλ. T. Parsons, *The Social System*, N.Y., Free Press, 1964. Επίσης τις μονογραφίες François Bourricand, *The Sociology of Talcott Parsons*, The University of Chicago Press, 1977· S.P. Savage, *The Theories of Talcott Parsons*, Λονδίνο, Macmillan Press, 1981.

7. Αναφορικά με τον ουμανιστικό και φιλελεύθερο - αστικό προσανατολισμό της θεωρίας του χαρακτηρισμού βλ. N.J. Davis, *Sociological Constructions of Deviance: Perspectives and Issues in the Field*, Dubuque, Iowa, Wm. C. Brown, 1975, σ. 167-170.

8. W.J. Chambliss και R.B. Seidman, *Law, Order and Power*, Reading, Mass., Addison - Wesley, 1971.

λειτουργισμού[9] με την υπερευαισθησία των πιστών της για τη θεσμική ισορροπία του συστήματος και τη διατήρηση μιας λειτουργικά απρόσκοπτης κοινωνικής ευταξίας οδηγούνταν στις γνωστές επιδιώξεις του μαρξισμού για δομικές αναδιαρθώσεις του κοινωνικού συστήματος.[10] Ανεξάρτητα από τη διαφορά στο θεωρητικό υπόβαθρο, η παραμονή μέσα στις διαστάσεις που θέτουν οι συλλογικές κατηγορίες θα σήμαινε την οριστική εγκατάλειψη του «ανθρώπου». Και για τη θεωρία του χαρακτηρισμού το πρόβλημα ήταν ακριβώς ο «άνθρωπος» ή οι «άνθρωποι» που αποδίδονται σε υπαρξιακό αγώνα ενάντια στο οποιοδήποτε κοινωνικό σύστημα με τις νομικές και μοραλιστικές προδιαγραφές για τη συμπεριφορά τους.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Μετά από αυτές τις εισαγωγικές παρατηρήσεις, ας επιχειρήσουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή. Οι ιδέες πρέπει να συνδεθούν με τους φυσικούς φορείς στο συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο και να προσδεθούν με την παράδοση του πνευματικού κόσμου τον οποίο συνεχίζουν διαλεκτικά. Το ενδιαφέρον με τη θεωρία του χαρακτηρισμού είναι ότι έχει τρεις τυπικές αφετηρίες διανοητικής σύνθεσης: Η πρώτη βρίσκεται στους κύκλους της σχολής του Σικάγου[11] και ειδικότερα στις μελέτες των Willian I. Thomas. Frederic Thrasher, Robert E. Park, Ernest Burgess, Clifford Show, και άλλων.[12] Η σχέση

9. Για το συντηρητισμό του «δομολειτουργισμού» του Parsons και των οπαδών-μαθητών του, αλλά και του «λειτουργισμού» γενικά ως θεωρητικού ρεύματος βλ. Don Martindale (επιμ.), *Functionalism in the Social Sciences, Philadelphia: The American Academy of Political and Social Science*, Monograph 5, 1965, σ. 127-162· George Ritzer, *Contemporary Sociological Theory*, N.Y., Alfred A. Knopf, 1983, σ. 96-99, και Mark Abrahamson, *Functionalism*, N.J., Prentice - Hall, 1978.

10. R. Quinney, *The Social Reality of Crime*, Βοστώνη, Little, Brown 1970· W.J. Chambliss, «A Sociological Analysis of the Law of Vagrancy», *Social Problems*, 1964, 12, Καλοκαίρι, σ. 67-77.

11. Μερικές από τις πλέον ενδιαφέρουσες εργασίες για τη «σχολή του Σικάγου» είναι: M. Bulmer, *The Chicago School of Sociology*, The University of Chicago Press, 1984· D. Smith, *The Chicago School*, Λονδίνο, Macmillan, 1988· L.R. Kurtz, *Evaluating Chicago Sociology*, The University of Chicago Press, 1984· R.E.L. Faris, *Chicago Sociology 1920-1932*, The University of Chicago Press, 1967· J. Thomas, «Chicago Sociology. An Introduction», *Urban Life*, 1983, 11, 4, σ. 387-395.

12. R.E. Park, *Human Communities*, N.Y., Free Press, 1952· F.M. Thrasher, *The Gang, University of Chicago Press*, 1927· C.R. Shaw, *The Natural History of a Delinquent Career*, University of Chicago Press, 1931· R.E. Park, E.W. Burgess και R.D. Mckenzie, *The City*,

της θεωρίας με τη σχολή είναι εμφανής όχι μόνο στις θεματολογικές της προτιμήσεις και τις μεθοδολογικές της διεργασίες, αλλά και στην καθόλου φιλοσοφία της. Με διάχυτο το «οικολογικό» πνεύμα για μια νατουραλιστική αντιμετώπιση της κοινωνικής ζωής, η αποκλίνουσα συμπεριφορά θεωρήθηκε σαν «φυσική» κατάσταση συνυφασμένη με το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων. Η ανεπιφύλακτη απόρριψη της παθολογίας ως μεταφορικού τρόπου ερμηνείας της αποκλίνουσας συμπεριφοράς είναι το κύριο στοιχείο των ιδεατών συναρτήσεων ανάμεσα στη σχολή του Σικάγου και τη θεωρία του χαρακτηρισμού.

Πέρα όμως από τη γενική αναφορά, χρειάζεται να μνημονεύσουμε το έργο του Frank Tannenbaum[13] που στάθηκε πηγή έμπνευσης για πολλούς κατοπινούς στοχαστές. Επεξεργαζόμενος νομικές και κυρίως κοινωνιολογικές μελέτες, όπως για παράδειγμα το πλούσιο ερευνητικό έργο του F. Thrasher, ο Tannenbaum θα διατυπώσει ορισμένες απόψεις που θα κριθούν καταστατικά άρθρα για όλους τους μετέπειτα φορείς της θεωρίας του χαρακτηρισμού. Με αφετηρία έναν υπέρμετρο νομικό ρελατιβισμό, ο Tannenbaum θα απορρίψει κάθε αναφορά σε λογικές ή μη δυνάμεις, οι οποίες υποτίθεται ότι καθορίζουν ντετερμινιστικά την αποκλίνουσα συμπεριφορά των ατόμων. Όχι μόνο δεν υπάρχει καμιά αποκλίνουσα προδιάθεση, θα υποστηρίξει ο Tannenbaum, αλλά παρατηρούμε και μια εκπληκτική διαφοροποίηση ανάμεσα στους προσδιορισμούς για το τι συνιστά αποκλίνουσα συμπεριφορά. Το κάθε κοινωνικό σύστημα έχει προφανώς τις δικές του ιδιαίτερες προδιαγραφές ανάλογα με τις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες. Για τον Tannenbaum, λοιπόν, το έκτροπο («εγκληματικό») άτομο «κατασκευάζεται» μέσα από μια «διαδικασία» κατά την οποία τα χαρακτηριστικά της όποιας κοινωνικής δράσης κρίνονται από την κυρίαρχη πολιτική ομάδα μιας κοινωνίας ως αντιβαίνοντα στην επιβαλλόμενη ηθική και κατ' ακολουθία δικαιική βούλησή της. Η «κατασκευή» του έκτροπου («εγκληματικού») ατόμου περιλαμβάνει, σύμφωνα με τον Tannenbaum, την άσκηση πολιτικής δύναμης με τη δημιουργία μιας νέας πραγματικότητας, η οποία θεωρείται εκ των πραγμάτων ατιμωτική, στιγματισμένη, επιλήψιμη, άνομη, καταδικαστέα, αντικοινωνική.

Είναι σημαντικό για το μικρό ιστορικό μας σχόλιο να τονίσουμε εδώ πως, παρόλο που σημειώθηκαν κατόπιν αρκετές άμεσες αναφορές στα συγγράμματα του Tannenbaum από τους εκπροσώπους της θεωρίας του χαρακτηρισμού, οι ιδέες του δεν θα βρουν γόνιμο έδαφος καλλιέργειας την εποχή

University of Chicago Press, 1925· W.I. Thomas, *On Social Organization and Social Personality*, University of Chicago Press, 1966.

13. Frank Tannenbaum, *Crime and Community*, N.Y., Ginn, 1938.

εκείνη. Είναι ειρωνικό, σημειώνει σχετικά ο James D. Orcutt,[14] ότι και η δεύτερη εμφάνιση της ίδιας θεωρητικής σύλληψης της αποκλίνουσας συμπεριφοράς μερικά χρόνια αργότερα από τον Edwin Lemert θα παραμείνει ουσιαστικά ανενεργός για άλλη μια δεκαετία. Η θεωρία του χαρακτηρισμού θα γίνει ιδιαίτερα δημοφιλής ανάμεσα στους κοινωνιολόγους την περίοδο του ριζοσπαστικού κλίματος κοινωνικής κριτικής που εμφανίστηκε μετά το 1960. Είναι μάλιστα παράδοξο ότι ο Lemert[15] θα αρνηθεί τον τίτλο του θεμελιωτή της θεωρητικής αυτής κατεύθυνσης και θα φτάσει στο σημείο να στραφεί εναντίον των επιστημόνων εκείνων οι οποίοι φαινομενικά τουλάχιστον συνέχιζαν τη δική του δημιουργία. Οι λόγοι αυτής της μεταστροφής του εκφράζουν έναν γενικότερο προβληματισμό για την αποκλίνουσα συμπεριφορά που δεν είναι δυνατό να αναπτυχθούν σε αυτή την εργασία παρά μόνο περιληπτικά στο τελικό της τμήμα. Σημασία έχει ότι ο Lemert επανέφερε έναν παρόμοιο με τον Tannenbaum προσανατολισμό στις θεωρητικές αναζητήσεις των κοινωνιολόγων. Μολονότι η διαφορά τους είναι σαφής στην απόρριψη του νομικού ρελατιβισμού και την κατά κάποιο τρόπο ευαισθησία για το ρόλο των κανονιστικών πλαισίων από τον Lemert, συμφωνούν στην πρωταρχική σημασία της κοινωνικής αντίδρασης στο χαρακτηρισμό της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε ότι ο Lemert μας δίνει έναν πολύ πιο συστηματικό τρόπο αντιμετώπισης του όλου θέματος σε σχέση με το έκτροπο άτομο. Η διάκριση ανάμεσα στην «πρωτογενή» και «δευτερογενή» εκτροπή που έκανε στην προσπάθειά του να αντιληφθεί την όλη διαδικασία της «κατασκευής» του έκτροπου ατόμου στάθηκε καθοριστική στη διαμόρφωση των ειδικών αξόνων εμπειρικής μελέτης των σχετικών ζητημάτων. Η «δευτερογενής» εκτροπή θα γίνει ουσιαστικά και η αφετηρία της τρίτης φάσης στην ανέλιξη της θεωρίας του χαρακτηρισμού. Η σύλληψη του φαινομένου ήταν μάλλον απλή: Αδιάφορα από τις αιτιώδεις συναρτήσεις που οδήγησαν στην «πρωτογενή» εκτροπή, η «δευτερογενής» μας αποκαλύπτει όχι μόνο τις εξουσιαστικές επιβολές από την πλευρά του συστήματος, αλλά και τις αναπόφευκτες συνέπειες που οι επιβολές αυτές είχαν πάνω στα άτομα. Η προσκόλληση της έκτροπης ετικέτας από τους μηχανισμούς του κοινωνικού ελέγχου μετέβαλε την πραγματικότητα του ατόμου και το οδηγούσε αφενός στη δημιουργία της έκτροπης ταυτότητας και αφετέρου σε μια προκαθο-

14. James D. Orcutt, *Analyzing Deviance*, Homewood, Illinois, The Dorsey Press, 1983, σ. 227.

15. Edwin M. Lemert, *Social Pathology*, N.Y., MacGraw - Hill, 1951, και Human Deviance, *Social Problems and Social Control*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice - Hall, 1967· «Beyond Mead: The societal reaction to deviance», *Social Problems*, 1974, 21, Απρίλιος, σ. 457-688· «Issues in the study of Deviance», *Sociological Quarterly*, 1981, 22, Άνοιξη, σ. 285-305.

ρισμένη από τις αντιδράσεις των άλλων έκτροπη τροχιά της κοινωνικής του ζωής. Αυτή η ετεροκατευθυνόμενη πορεία του έκτροπου ατόμου μέσα στο πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων γινόταν οξύτερη από τις αναπόφευκτα συνεχιζόμενες αμοιβαίες αντιδράσεις των δύο πλευρών και από την εφιαλτικά υπέρτερη δύναμη του κοινωνικού κατεστημένου να επιβληθεί τελικά με τα μέσα της κρατικής καταστολής.

Σε αυτές τις γενικές εκτιμήσεις του Lemert θα στηριχθεί η τρίτη και πλέον επιτυχημένη αναβίωση των ιδεών της θεωρίας του χαρακτηρισμού. Φορείς του νέου σχήματος ήταν οι κοινωνιολόγοι Howard S. Becker, John I. Kitsuse και Kai T. Erikson.[16] Δεν θα επεκταθούμε στο σημείο αυτό περισσότερο γιατί ό,τι ακολουθεί είναι παρουσίαση των ιδεών τους. Θα ήταν όμως χρήσιμο να τονιστεί πώς εκτός από τις δεδομένες επιδράσεις των κοινωνιολόγων τους οποίους προαναφέραμε, έντονη ήταν η επιρροή της σκέψης των George Herbert Mead και Herbert Blumer. Ο Mead[17] πρόσφερε μια πρωτότυπη κοινωνική ψυχολογία όπου τα ατομικά στοιχεία και οι διαπροσωπικές σχέσεις συνυφαίνονται σε ένα δίχτυ συμβολικών παραστάσεων, καθιστώντας έτσι δυνατή την επικοινωνία των ανθρώπων. Η άρτια συλλογιστική του δημιούργησε την προϋπόθεση σύλληψης του κοινωνικού γίγνεσθαι με όλη την έντονη παρουσία των συνειδητών καταστάσεων αλληλόδρασης. Για τον Mead η κοινωνική μας ταυτότητα είναι το αποτέλεσμα μιας σταδιακής αλλά συνεχούς επαφής με τον κόσμο των άλλων. Ο «εαυτός» μας σαν έκφραση αυτής της αμοιβαίας εναλλαγής δεν θα πρέπει κατά συνέπεια να θεωρείται ποτέ μια ξέχωρη μονάδα. Αντίθετα ο «εαυτός» μας είναι μια σχέση που συνεχίζει να διαπλάθεται με τη διπλή διαλεκτική του προς το δικό μας «εγώ» και τους «εαυτούς» των άλλων ατόμων. Μέσα από τη διαλεκτική αυτή βλέπει ο Mead την ειδοποιό διαφορά των ανθρώπινων υπάρξεων καθώς ενεργούν στο συμβολικό πλέγμα των εννοιών μιας διυποκειμενικής μορφολογίας. Η κοινωνία απεικονίζεται σαν ένα σχήμα ρόλων που συντονίζουν τη συμπεριφορά και

16. Τα πιο σημαντικά έργα των τριών αυτών κοινωνιολόγων σχετικά με την αποκλίνουσα συμπεριφορά είναι τα ακόλουθα: H.S. Becker, *Outsiders*, ό.π. *The Other Side: Perspectives on Deviance*, N.Y., Free Press, 1964· K.T. Erikson, «Notes on the sociology of deviance», *Social Problems*, 1962, Άνοιξη, 9, σ. 307-314· *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance*, N.Y., Wiley, 1966· J.I. Kitsuse, «Societal reaction to deviant behavior. Problems of Theory and method», *Social Problems*, 1962, Χειμώνας, 9, σ. 247-256· «Deviance, deviant behavior, and deviants: Some conceptual problems» στο W.J. Filstead (επιμ.), *An Introduction to Deviance*, Chicago, Markham, 1972, σ. 233-243.

17. G.H. Mead, *Mind, Self and Society*, The University of Chicago Press, 1966. Για τον Mead βλ. επίσης τα πρόσφατα βιβλία των John D. Baldwin, *George Herbert Mead: A Unifying Theory for Sociology*, Λονδίνο: Sage, 1986 στη σειρά Masters of Social Theory, τ. 6 και Hans Joas, G.H. Mead: *A Contemporary Re-examination of his Thought*, μετάφραση R. Meyer, The MIT Press, 1985.

επιτρέπουν τη ροή της καθημερινής ζωής. Η πραγματικότητα γίνεται αντιληπτή στη δυναμική της ανέλιξη, γεγονός που επιτρέπει νέα θεώρηση των κοινωνικών πράξεων σε συνδυασμό με την πολυδιάστατη εικόνα των ιδεατών προσώπων. Οι σκέψεις αυτές του Mead έγιναν αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης από τον Blumer[18] ο οποίος θεμελίωσε ένα πολύ παραγωγικό ρεύμα κοινωνιολογικών ερευνών που ονομάστηκε Symbolic Interactionism.[19] Ο Blumer έδωσε έμφαση στην ερμηνευτική θεμελίωση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Τα άτομα ενεργούν προς τα πράγματα αλλά και μεταξύ τους κάτω από την επίδραση της έστω και υποτιθέμενης σημασίας που τα πράγματα και η συμπεριφορά των άλλων έχουν γι' αυτά. Αυτή η σημασία είναι αποτέλεσμα συλλογικών συσχετίσεων. Τα άτομα δηλαδή δημιουργούν ένα εννοιολογικό σχήμα κατανόησης της συμπεριφοράς που γίνεται αντικείμενο άπειρων ερμηνευτικών δυνατοτήτων. Η συμβολική κωδικοποίηση βοηθά τη σημασιολογική εκτίμηση σε κάθε περίπτωση έτσι ώστε να γίνεται δυνατή μια θεμελιακή πράξη κοινωνικής οργάνωσης. Ο Blumer υποστηρίζει ακόμη ότι τα άτομα μεταβάλλουν τα ίδια τους εαυτούς τους σε αντικείμενα επιδεκτικά αυτοερμηνείας. Με αυτό τον τρόπο γενικεύεται η επεξηγηματική αντιμετώπιση κάθε ανθρώπινης δράσης και η έκφραση του κοινωνικού στοιχείου σε όλα τα επίπεδα είναι πλέον θέμα μιας διαπροσωπικής γνωστικής προσαρμογής. Για τον Blumer το μέσο για την οποιαδήποτε κοινωνιολογική ενόραση του κόσμου είναι ο άνθρωπος.

Οι Becker, Kitsuse και Erikson θα μεταβάλλουν τις θεωρητικές αυτές απόψεις σε άρθρα πίστης.

ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ

Η θεωρία του χαρακτηρισμού άρχισε στοχεύοντας σε μια αναθεώρηση του ρόλου που διαδραματίζουν οι φορείς πολιτικής εξουσίας στη δημιουργία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά θα μπορούσε να

18. Herbert Blumer, *Symbolic Interactionism*, N.J., Prentice - Hall, 1969. Για τον Blumer βλ. επίσης το πρόσφατο βιβλίο των S.M. Lyman και A.J. Vidich, *Social Order and the Public Philosophy: An Analysis and Interpretation of the Work of Herbert Blumer*, The University of Arkansas Press, 1988.

19. Για τη σχολή της «Συμβολικής Αλληλόδρασης ή Αλληλοαντίδρασης» (Symbolic Interactionism) βλ. J.M. Charon, *Symbolic Interactionism*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice - Hall, 1979 και το βιβλίο των B.N. Meltzer, J.W. Petras και L.T. Reynolds, *Symbolic Interactionism*, Λονδίνο, Routledge and Kegan Paul, 1977.

εξετασθεί σαν το αποτέλεσμα άσκησης πολιτικής εξουσίας. Σε κάθε κοινωνικό σύστημα υπάρχει διαβάθμιση των ομάδων και των ατόμων που τις αποτελούν. Στη διαβάθμιση αυτή διαμορφώνεται αναγκαστικά μια πολιτική βούληση της ομάδας εκείνης που υπερέχει σε δύναμη και η οποία υλοποιείται σε συγκεκριμένες κανονιστικές επιταγές με ανάλογους μηχανισμούς ελέγχου. Η πολιτική βούληση διατυπώνεται, δηλαδή, μέσα από ένα σύνολο ορισμών δεοντολογικά κατευθυντήριων για την ανθρώπινη πράξη. Όπως τόνισε επιγραμματικά ένας από τους πιο σημαντικούς θεωρητικούς της σχολής αυτής, ο Becker,[20] τα κοινωνικά συστήματα έχουν πάντοτε μια «ιεράρχηση αξιοπιστίας».[21] Η φράση υποδηλώνει την ικανότητα των κοινωνικών συστημάτων να διατηρήσουν σαν αναφαίρετο δικαίωμα ή και πολλές φορές σαν προνόμιο κάθε δικό τους ορισμό της πραγματικότητας και να αποκλείσουν οποιαδήποτε άλλη δυνατότητα. Ο ορισμός της πραγματικότητας περιλαμβάνει αυτό που «είναι» και φυσικά «πρέπει να είναι» δίκαιο, ηθικό, καλό, σωστό, αρεστό, επιθυμητό, χρήσιμο κλπ., σε κάθε έκφραση της ζωής ατομικά και συλλογικά προσδιορισμένης. Οι ομάδες δύναμης ασκούν ολοκληρωτική εξουσία πάνω στις ανθρώπινες υπάρξεις όλων των κατηγοριών εκείνων των οποίων οι ορισμοί της πραγματικότητας συμβαίνει να τροποποιούν, να αντιβαίνουν, ή και να αντιμάχονται ακόμη τους δοσμένους από τό συγκεκριμένο πολιτικό κατεστημένο ορισμούς. Στην καθημερινή ζωή έχουμε μια συνεχή και απροκάλυπτη βία γιατί δημιουργείται η υποχρέωση σε συμμόρφωση χωρίς πολλά περιθώρια επιλογής εναλλακτικών λύσεων.[22] Η φράση «ιεράρχηση αξιοπιστίας» σημαίνει επίσης ότι οι μη αποδεκτοί ορισμοί της πραγματικότητας δεν θεωρούνται και δεν θα πρέπει να θεωρούνται άξιοι της πίστης των ατόμων. Οι μη αποδεκτοί ορισμοί δεν έχουν κανένα κύρος, απορρίπτονται, υποβιβάζονται, αμφισβητούνται, στιγματίζονται, θεωρούνται ατιμωτικοί, ανυπόληπτοι, αναξιοπρεπείς, επικίνδυνοι.[23] Γι' αυτό καταδικάζονται και τιμωρούνται.[24] Αν λάβει κανείς υπόψη του το γεγονός ότι τα κοινωνικά συστήματα όλων των εξελικτικών βαθμίδων, οργανωτικών διαρθρώσεων και πολιτιστικών επιπέδων, έχουν πάντοτε μια μηχανή πραγμάτωσης της πολιτικής τους βούλησης, η

20. Μια σύντομη αλλά περιεκτική παρουσίαση του H.S. Becker ως θεωρητικού της αποκλίνουσας συμπεριφοράς επιχειρούν οι R.P. Couzzort και E.W. King στο βιβλίο τους *20th Century Social Thought*, N.Y., Holt, Rinehart and Winston, ³1980, κεφ. 14, σ. 249-267.

21. Μετάφραση του αγγλικού όρου «hierarchy of credibility».

22. W.E. Locrkin και L.A. Loman, «Labeling in the family context», *Sociology and Social Research*, 1977, 61, Ιανουάριος, σ. 192-203.

23. D.P. Farrington, S.G. Osborn και D.J. West, «The Persistence of Labelling Effects», *British Journal of Criminology*, 1978, 18, Ιούλιος, σ. 277-284.

24. D.P. Farrington, «The Effects of Public Labelling», *British Journal of Criminology*, 1977, 17, Απρίλιος, σ. 112-125.

σχολή του χαρακτηρισμού μας δίνει μια εικόνα του κόσμου που θυμίζει τις τραγικές συμβολικές φαντασιώσεις του Franz Kafka.[25]

Θα ήταν χρήσιμο να επισημανθεί ότι η κοινωνιολογική ενασχόληση των οπαδών της σχολής αυτής δεν είναι μόνο με το «ποιος» και το «πώς» ορίζει την κοινωνική πραγματικότητα, αλλά επίσης με τη συγκλονιστική στην πραγματικότητά της αλήθεια ότι κάποιος πάντοτε (θα) ορίζει την πραγματικότητα για τους περισσότερους από εμάς.[26] Στις κλασικές διατυπώσεις του κοινωνιολογικού στοχασμού από τον Emile Durkheim και τον Max Weber μέχρι τον Talcott Parsons και τον Robert K. Merton, η ενασχόληση με τα ερωτήματα γύρω από αυτή την αλήθεια αφορούσε τη νομιμοποίηση των ορισμών, τον συλλογικό τους χαρακτήρα, την ατομική τους αποδοχή, το status των φορέων τους, τη λειτουργική τους απόδοση, κλπ. Οι επίγονοι του Karl Marx ενδιαφέρονταν σίγουρα για το φορέα των ορισμών και ομιλούσαν για πολιτικές μετατροπές με συγκεκριμένους στόχους ταξικών ανακατατάξεων και με μια άνευ όρων πίστη στη δημοκρατικοποίηση του φορέα ή των φορέων των ορισμών. Αλλά και αυτοί δεν προχωρούσαν πέρα από την υποτιθέμενη ταύτιση των συλλογικών ορισμών με την αυθεντική έκφραση βούλησης των ατόμων της ομάδας όπου κάθε σχέση εξάρτησης αυτόματα μηδενίζεται. Το ρομαντικά-αναρχικά δοσμένο πνεύμα της θεωρίας του χαρακτηρισμού δεν θα μπορούσε να δεχθεί ούτε αυτή τη λύση. Όχι μόνο γιατί η ιστορική γνώση φαίνεται να αποκλείει κάτι παρόμοιο, αλλά γιατί και η λύση αυτή δεν δίνει την προτεραιότητα του «ανθρώπου» πάνω στο σύστημα και δεν επιφέρει μια τελειωτική «ισοδυναμία αξιοπιστίας» των ορισμών. Μια ισοδυναμία που θα ξεπερνούσε όλα τα συμβατικά όρια αποκλείοντας κάθε περίπτωση στην οποία ατομικά ή συλλογικά θα θεμελιωνόταν «δικαιωματική» ή προνομιακή επιβολή των ορισμών από τους εκφραστές της κυρίαρχης πολιτικής βούλησης.

Γνωρίζοντας όμως ότι μια τέτοια περίπτωση είναι καθαρά ουτοπική προσδοκία, οι οπαδοί της θεωρίας στράφηκαν στην πρακτική αντιμετώπιση του ζητήματος. Με συνειδητές ενέργειες συνήψαν τη «μεγάλη συμμαχία» με όλα εκείνα τα άτομα των οποίων η πραγματικότητα βρίσκεται έξω από τα όρια της κοινωνικής αποδοχής.[27] Η «συμμαχία» τους με τα «θύματα» σήμαινε την υπεράσπιση της ακεραιότητας των καταφρονεμένων που διασύρονταν εξαιτίας της αδυναμίας τους για έναν αντίλογο. Η σπουδαιότητα αυτού του αντίλογου βρισκόταν στο γεγονός ότι ο κάθε έκτροπος έβρισκε ένα βήμα για

25. J.L. Simmons, *Deviants*, Berkeley, California, Glendessary Press, 1969.

26. E.M. Schur, *Labeling Deviant Behavior*, N.Y., Harper and Row, 1971.

27. H.S. Becker, «Whose Side Are We On?», *Social Problems*, 1967, 14, Χειμώνας, σ. 239-247.

να αποκαλύψει το δράμα των κοινωνικών προκαταλήψεων, να διαφωνήσει με τις παραδοσιακές απόψεις ηθικής, να αναλύσει τα συμβατικά δεδομένα αξιολόγησης της συμπεριφοράς του, να εξηγήσει ο ίδιος το «μυστήριο» των πράξεών του, να φανερώσει τις υποκειμενικές διαστάσεις των κοινωνικών προβλημάτων, να απομυθοποιήσει τα στερεότυπα της καθημερινής λογικής, να (επι)κρίνει τους (επι)κριτές του, και να (κατα)δικάσει τους (κατα)δικαστές του.[28] Η κοινωνιολογία γινόταν με αυτόν τον τρόπο το βήμα που παρείχε για άλλη μια φορά στον επιστημονικό χώρο τη δυνατότητα να ακουστεί η ίδια η «φωνή της εκτροπής». Οι οπαδοί της θεωρίας του χαρακτηρισμού δεν είχαν κανέναν ενδοιασμό στο να δώσουν το βήμα της περιγραφικής ανάπλασης των γεγονότων στον έκτροπο. Αντί για την ανάλυση ενός θέματος, π.χ. των ναρκωτικών, και τις επιπτώσεις του πάνω στο κοινωνικό σύστημα, τη σύλληψη των διαφόρων πλευρών του προβλήματος, τις σωφρονιστικές δυνατότητες, τα κατασταλτικά μέτρα, το ρόλο των (υπο)πολιτιστικών επιρροών, την αξιοκρατική πορεία κοινωνικοποίησης, κλπ., ο ίδιος ο ναρκομανής έδινε τη δική του μαρτυρία. Κι ήταν ο μονόλογός του μια παράσταση της ανθρώπινης τραγωδίας της οποίας η αυτοπαρουσίαση άγγιζε τα όρια της μυσταγωγίας. Οι κοινωνιολόγοι γίνονταν ηθελημένα ιερωμένοι και δέχονταν τις εξομολογήσεις των ψυχών στο ρασιοναλιστικό ναό που έκτισε ο Auguste Comte.[29]

Η αποφασιστική στιγμή της υλοποίησης των φιλοσοφικών απόψεων παίρνει καθαρά ιδεολογικό χαρακτήρα. Με την προσχώρηση κατά κάποιο τρόπο στο στρατόπεδο των αδικημένων, ο κοινωνιολόγος πρέπει να θεμελιώσει τη φυγή του σε ένα νέο πιστεύω. Για τη θεωρία του χαρακτηρισμού αυτό θα μπορούσε να συνοψισθεί στις επόμενες θέσεις:

α) Η παραδοσιακή αποδοχή της επαγγελματικής ουδετερότητας από τους κοινωνιολόγους είναι ένα επικίνδυνο παιχνίδι μέσα σε έναν κόσμο στον οποίο οι αξίες επιβάλλονται κυριαρχικά. Τα άτομα πληρώνουν ακριβά τους χαρακτηρισμούς των αξιολογικών κρίσεων και δεν υπάρχουν περιθώρια επιλογής για όσους ενδιαφέρονται να βοηθήσουν τα θύματα των συλλογικών επιβολών.

β) Η προσπάθεια μερικών επιστημόνων να δουν τον κόσμο «αφ' υψηλού» σαν αντικειμενικοί παρατηρητές της κοινωνικής πραγματικότητας είναι μια στάση απαράδεκτα μεροληπτική. Στην υποτιθέμενη ερευνητική αποσύνδεσή τους από το θέμα μελέτης υπάρχει μια αδιαφορία για την τύχη των ατόμων που εγκαταλείπονται στην εμπάθεια του κόσμου.

---

28. R.C. Prus, «Labeling Theory: A Re-conceptualization and a propositional statement on typing», *Sociological Focus*, 1975, 8, Ιανουάριος, σ. 79-96.

29. E. Rubington και M.S. Weinberg (επιμ.), *Deviance: The Interactionist Perspective*, N.Y., Macmillan, 1968.

γ) Η κοινωνιολογική μέριμνα για την ανθρώπινη πλευρά της εκτροπής δεν είναι έκφραση προσωπικών βιωμάτων ή προτιμήσεων άσχετη προς το επιστημονικό έργο. Ο εξανθρωπισμός της επιστημονικής δουλειάς, πέρα από το γεγονός ότι είναι μια πρακτική σκοπιμότητα, βοηθά στη θεωρητική ολοκλήρωση για την κατανόηση του ανθρώπου γενικότερα.

δ) Η προσκόλληση σε αφηρημένα πρότυπα ερμηνείας των κοινωνικών φαινομένων διαστρεβλώνει την εικόνα της δυναμικής της πραγματικότητας και γίνεται στείρος διανοητισμός, μεσαιωνικός σχολαστικισμός. Η αίσθηση της ζωής χάνεται μέσα σε ατέρμονες σχηματοποιήσεις που είναι πολύ πιο συνεπείς με τη λογική των κοινωνιολόγων παρά με τη λογική της πραγματικότητας.

ε) Η κοινωνική πραγματικότητα αποτελεί έναν τεράστιο μηχανισμό ελέγχου των ατομικών πράξεων. Ο έλεγχος είναι μια προϋπόθεση ύπαρξης και λειτουργίας αυτής της πραγματικότητας και γίνεται με τη συνεχή παραγωγή προγραφών των ενεργειών εκείνων που ξεπερνούν τα αναγνωρισμένα από κοινού και προφανώς θεσμοποιημένα όρια δράσης.

στ) Η οποιαδήποτε επίσημη (δημόσια, κρατική) θεμελίωση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς θα πρέπει να θεωρείται σαν μια πράξη επιβολής της βούλησης του πολιτικού κατεστημένου, μια πράξη καταναγκασμού που μπορεί να αμφισβητηθεί και δεν έχει άλλη νομιμότητα εκτός από τη δύναμη η οποία προσδίδει μεροληπτικά έναν χαρακτήρα μεμπτό σε μια κατηγορία κοινωνικών πράξεων.

ζ) Η διαλεκτική των χαρακτηρισμών αποτελεί τη μόνη δυνατότητα κατανόησης της αποκλίνουσας και της «φυσιολογικής» συμπεριφοράς. Στη διαδικασία των κοινωνικών προσδιορισμών οι κρίσεις σχετικοποιούνται και η αξιολόγηση τις περισσότερες φορές είναι αποτέλεσμα συλλογικών προτιμήσεων και συλλογικών εναντιώσεων σε συγκεκριμένα γεγονότα.

η) Η αποκλίνουσα συμπεριφορά είναι έναν επιφαινόμενο με την έννοια ότι αποτελεί λογικά μια πράξη που ακολουθεί μια άλλη πράξη. Καμιά συμπεριφορά δεν είναι αποκλίνουσα παρά μόνο όταν χαρακτηριστεί από το κοινωνικό σύνολο. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά δεν είναι ενδογενής κατάσταση με βιολογικούς και ψυχολογικούς προσδιορισμούς, αλλά μια εξωγενής, εξουσιαστική, ιδεολογική, συλλογική, αυθαίρετη και αντιατομική επιβολή.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

Ο κοινός θεωρητικός τόπος των κοινωνιολόγων οι οποίοι έχουν υιοθετήσει τον «χαρακτηρισμό» μιας αποκλίνουσας συμπεριφοράς από το πολιτικό κατεστημένο ως θεμελιακό άξονα προσανατολισμού για την κατανόηση των σχετικών κοινωνικών φαινομένων είναι η διαρκής διαλεκτική αντιπαράθεση των υποκειμένων του οποιουδήποτε τύπου αποκλίνουσας συμπεριφοράς με τους φορείς των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου.[30] Όπως θα έγινε αντιληπτό από την προηγηθείσα ανάλυση, η διαλεκτική αυτή παίρνει ιδιάζουσα σημασία και φυσικά δεν σταματάει σε ειδικές μελέτες για τον εντοπισμό των κοινωνικών εκείνων δυνάμεων που συγκεκριμενοποιούν τις εκάστοτε πολιτικές επιβολές. Οι οπαδοί της θεωρίας του χαρακτηρισμού διαμόρφωσαν το δικό τους στοχαστικό πλέγμα επεξεργασίας του θεματικού υλικού.

Θα πρέπει να τονιστεί για άλλη μια φορά η απολυτότητα του εξατομικευτικού τρόπου σπουδής των εκφάνσεων της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Χωρίς να αδιαφορούν για τις ιστορικές ιδιαιτερότητες, οι ακόλουθοι της θεωρίας επιχειρούν να διερευνήσουν τη διαδικασία με την οποία κάποιος ή κάποια χαρακτηρίζεται «έκτροπο» άτομο, τις συνέπειες αυτού του χαρακτηρισμού για το άτομο το ίδιο, και τη νέα σχέση προς τους άλλους που αναγκαστικά διαμορφώνεται μετά το χαρακτηρισμό του ατόμου και την τοποθέτηση της έκτροπης ετικέτας του στιγματισμού.[31] Το βασικό στοιχείο εδώ είναι προφανώς η αξιοσημείωτη υποβάθμιση της «πρωτογενούς εκτροπής». Η αιτιολογία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς φαίνεται σαν να μην τους ενδιαφέρει! Αντί της κλασικής εγκληματολογικής ερώτησης για την επισήμανση των αιτίων της αντι-κοινωνικής δράσης, αυτοί αναζητούν άλλες παραμέτρους: Ποιος ή ποια χαρακτηρίζεται σαν έκτροπο άτομο, ποιοι είναι οι φορείς και οι συνθήκες του χαρακτηρισμού, ποια κρίνονται ως κανονιστικά πλαίσια και πώς αυτά έφτασαν να εκφράζουν τη συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα; Με άλλα λόγια, η θεωρητική τους προσοχή επικεντρώνεται σε ζητήματα που δεν είχαν απασχολήσει αρκετά τους κοινωνιολόγους άλλων θεωρητικών τάσεων.

Για να θυμηθούμε και πάλι την περίπτωση του T. Parsons, το θεωρητικό του μέλημα ήταν αποκλειστικά οι τρόποι διατήρησης της θεσμικής ισορροπίας του κοινωνικού συστήματος σε συνδυασμό με την αναζήτηση των παραγόντων που συνετέλεσαν στην αποκλίνουσα συμπεριφορά (π.χ. λειτουργι-

30. E.M. Schur, «Reactions to Deviance: A Critical Assessment», *American Journal of Sociology*, 1969, 75, Νοέμβριος, σ. 309-322.

31. J. Lofland, *Deviance and Identity*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice - Hall, 1969.

κές αδυναμίες των φορέων κοινωνικοποίησης). Οι καινοφανείς τάσεις των υποστηρικτών της θεωρίας του χαρακτηρισμού δείχνουν ότι αυτοί αδιαφορούν τελείως για τις συστεμικές ανησυχίες του Parsons, ή καλύτερα ότι διαβλέπουν σε αυτές τις ανησυχίες το κλειδί ερμηνείας του φαινομένου της αποκλίνουσας συμπεριφοράς στο σύνολό του. Η αφετηρία βρίσκεται, όπως τονίσαμε προηγουμένως, στη μείωση του ρόλου και τη συμπτωματικότητα με την οποία εκλαμβάνεται η «πρωτογενής» εκτροπή. Τα άτομα ενδέχεται να δρουν μέσα ή έξω από τις καθιερωμένες θεσμικές οριοθετήσεις για τους οποιουσδήποτε λόγους — βιολογικούς, ψυχολογικούς ή κοινωνικούς. Αυτό δεν έχει τόση σημασία. Το καθοριστικό σημείο είναι να προσδιορίσουμε γιατί, πότε, πώς και από ποιους η συμπεριφορά ενός ατόμου χαρακτηρίζεται «έκτροπη».

Η απόπειρα να απαντηθούν τα ερωτήματα αυτά υποχρέωσε τους κοινωνιολόγους που ακολούθησαν τον νέο θεωρητικό προσανατολισμό να επισημάνουν τα διαχρονικά στοιχεία της διαδικασίας του χαρακτηρισμού για τα άτομα αλλά και για τους φορείς των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου.[32] Δίχως τη χρονική αίσθηση των αλληλο-δράσεων και των αντι-δράσεων είναι αδύνατο να συλλάβει κανείς το πνεύμα της όλης προσπάθειας. Η δυναμική σύλληψη του κοινωνικού κόσμου μέσα από την ανέλιξη των δι-ατομικών συναρτήσεων, που διαφοροποιούνται συνεχώς στον τύπο και το περιεχόμενο, μας δίνει τη φιλοσοφία των κοινωνιολόγων οι οποίοι υιοθέτησαν αυτή την κατεύθυνση.[33] Χαρακτηρίζοντες και χαρακτηριζόμενοι υπόκεινται στην ίδια Ηρακλείτεια ροή των πραγμάτων, γεγονός που όχι μόνο κάνει σχετική την έννοια της αποκλίνουσας συμπεριφοράς και το ιδεολογικό αντικατόπτρισμα κάθε ετικέτας «εκτροπής», αλλά βρίσκεται περαιτέρω σε διαμετρική διάσταση με τις παραδοσιακά στατικές απόψεις ορισμένων στοχαστών όπως ο Durkheim και κυρίως ο Parsons για την οντολογία του κοινωνικού κόσμου.

Θα πρέπει επομένως να δούμε τη διαδικασία του χαρακτηρισμού σαν ένα νοητικό συνεχές που αρχίζει με την κοινωνική αντίδραση και «τελειώνει» με την έκτροπη ετικέτα την οποία επιθέτουν στα άτομα οι φορείς των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου — το «τελειώνει» μέσα σε εισαγωγικά βέβαια, γιατί εκεί ακριβώς αρχίζει η «δευτερογενής» εκτροπή με όλα τα εφιαλτικά της αποτελέσματα. Στην πρώτη φάση «κατασκευής», «δημιουργίας» του έκτροπου ατόμου (ας μην ξεχνάμε ότι το άτομο δεν είναι αλλά «γίνεται» έκτροπο με τον χαρακτηρισμό του), σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η πολιτική διά-

32. J. Hagen, «Labelling and Deviance: A Case Study in the Sociology of the Interesting», *Social Problems*, 1973, 20, Άνοιξη, σ. 447-458.

33. H.M. Trice και P.M. Roman, «Delabeling, Relabeling and Alcoholic Anonymous», *Social Problems*, 1970, 17, Άνοιξη, σ. 538-546.

σταση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς μέσα σε ένα κοινωνικό σύστημα που συνδέεται ασφαλώς με τις αξίες του συστήματος, οι οποίες με τη σειρά τους εκφράζουν τα επιμέρους συμφέροντα των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων.[34] Η πολιτική διάσταση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς μεταφράζεται έτσι κοινωνιολογικά και αναζητούνται οι τεχνικές με τις οποίες θα καλυφθούν στην πράξη οι πολιτικές επιβολές των χαρακτηρισμών και θα νομιμοποιηθούν με «υπέρτερες» μοραλιστικές αναφορές θεμελιωμένες σε θρησκευτικά δόγματα ή φιλοσοφικές ηθικές.[35]

Είναι πράγματι εντυπωσιακό το γεγονός ότι η θεωρία του χαρακτηρισμού διατυπώνει απόψεις που συγγενεύουν με τις θέσεις των σοφιστών της αρχαίας Ελλάδας. Ειδικότερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στις ιδέες που αναπτύσσει ο Θρασύμαχος στο πρώτο βιβλίο της *Πολιτείας* του Πλάτωνος, όταν αντιπαραθέτει τα επιχειρήματά του για την έννοια της δικαιοσύνης σε εκείνα του Σωκράτη και εξισώνει κατά κάποιο τρόπο κυνικά τη δικαιοσύνη με τους επιβαλλόμενους από την κυρίαρχη πολιτική ομάδα ορισμούς για το τι συνιστά δίκαιον σε μία πολιτεία. Οι θιασώτες όμως της θεωρίας του χαρακτηρισμού δεν περιορίζονται σε γενικευτικά σχήματα πολιτικής φιλοσοφίας και ρητορικής, αλλά επιχειρούν να διεισδύσουν στους μηχανισμούς της εξουσίας μέσα από τους οποίους οι φορείς του κοινωνικού ελέγχου πραγματώνουν τη βούληση της κυρίαρχης πολιτικής ομάδας – εικάζουμε ότι ο Θρασύμαχος θα ήταν ένας ενθουσιώδης αναγνώστης των κειμένων του H.S. Becker! Αποκαλύπτοντας τους τρόπους και τις διαδικασίες με τις οποίες λαμβάνει χώρα ο χαρακτηρισμός ενός ατόμου πληροφορούμαστε με λεπτομέρειες για τα συστατικά-οργανικά στοιχεία και τη λειτουργία της εξουσιαστικής «μηχανής» που «παράγει» τους έκτροπους. Η αίσθηση που προκαλεί το ξεσκέπασμα, θα λέγαμε μεταφορικά, του εξουσιαστικού προσωπείου είναι ιδιαίτερα ενοχλητική αλλά «θεραπευτικά» αναγκαία για τη θεωρητική μας κάθαρση.[36]

Στην αντίστροφη πορεία από τις εξουσιαστικές σχέσεις που έχουν καθαγιάσει οι ποικιλόμορφες νομιμοποιητικές αναφορές προς τις σχέσεις δύναμης, στην επιστροφή από το «Herschaft» στο «Macht» κατά την κλασική διατύπωση του Max Weber, είναι αδύνατο να αποφύγει κανείς την αίσθηση ότι η αποκλίνουσα συμπεριφορά είναι ένα ζήτημα των «άλλων» και δεν αγγίζει σε πολλά σημεία το έκτροπο άτομο, οποιαδήποτε και αν είναι τελικά η αν-

34. B.A. Thorsell και L.W. Klemke, «The Labeling Process: Reinforcement and Deterrent», *Law and Society Review*, 1972, 6, Φεβρουάριος, σ. 393-403.

35. T.E. Levitin, «Deviants as Active Participants in the Labeling Process», *Social Problems*, 1975, 22, Απρίλιος, σ. 548-557.

36. C. Wellford, «Labeling Theory and Criminology: An Assessment», *Social Problems*, 1975, 22, σ. 332-345.

θρωπολογική μας θεώρηση αυτού του ατόμου. Η θεωρία του χαρακτηρισμού συνάδει έτσι έμμεσα με τη φιλολογία γύρω από τις εξουσιαστικές σχέσεις που στοιχειοθετεί η μακρά παράδοση από τον Michael Bakunin ώς τον Michel Foucault. Το ενδιαφέρον εκδηλώνεται έντονο για θέματα όπως η γραφειοκρατική συγκρότηση της ποινικής δικαιοσύνης, η διαδικασία επιβολής των ποινικών κυρώσεων, και ο τρόπος στοιχειοθέτησης των στατιστικών πινάκων εγκληματικότητας, ενώ οι κοινωνιολογικές έρευνες αναζητούν σε όλα αυτά τις μικρές και μεγάλες αλήθειες για την αποκλίνουσα συμπεριφορά: προκαταλήψεις, στερεότυπα, διακρίσεις, αδικίες, στιγματισμοί, ψεύτικη ηθικολογία, παραποιήσεις, δαιμονικές καταδιώξεις, εξιλαστήρια θύματα κλπ.[37]

Ξέχωρη σημασία αποκτά επίσης η μελέτη από τους υποστηρικτές της θεωρίας της ειδικής εκείνης ομάδας η οποία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο χαρακτηρισμό μιας συμπεριφοράς ως αποκλίνουσας και στην τυπική πλέον κατηγοριοποίηση όλων όσοι εκδηλώνουν ή φαίνονται να εκδηλώνουν μερικά ή περισσότερα δείγματα της χαρακτηρισμένης ως έκτροπης συμπεριφοράς με τις γνωστές και συνήθεις τραγικές συνέπειες.[38] Ο H.S. Becker αποκάλεσε τα μέλη αυτής της ομάδας «εμπόρους ηθικής»,[39] δίνοντας στην επιτιμητική φράση του το ίδιο απορριπτικό στίγμα των μη ηθικών συναλλαγών τους ή καλύτερα ειρωνευόμενος τη φθηνή εμπορευσιμότητα των υποτιθέμενων ηθικών αξιώσεών τους που πάντοτε κρύβουν σαφείς επιδιώξεις σχετικές με τα συμφέροντα της ομάδας την οποία υπηρετούν. «Έμποροι ηθικής» είναι αφενός οι γνωστοί φανατικοί των «σταυροφοριών» για τη σωτηρία της κοινωνίας και αφετέρου οι επίσημοι θεματοφύλακες των παραδόσεων για την προστασία της κοινωνίας από τους κάθε λογής φανερούς ή μυστικούς εχθρούς της, τους οποίους βέβαια εκείνοι φροντίζουν επιμελώς να μας παρουσιάσουν στο θέατρο του παραλόγου: μαύροι, πόρνες, ομοφυλόφιλοι, αναρχικοί, εβραίοι, άθεοι, αλλόθρησκοι, κομμουνιστές, ετερόδοξοι, μασόνοι, σιωνιστές, πράκτορες του εχθρού, εχθροί του λαού, και κάθε κατηγορία ρεβιζιονιστές ή αντίπαλοι της δογματικά υγιούς ορθοδοξίας των εκφραστών του λόγου και «του φωτός της αληθείας». Μιας ορθοδοξίας που ποικίλλει ανάλογα με τις ιδεολογικές σχηματοποιήσεις στον τόπο και στο χρόνο.[40]

Οι οπαδοί της θεωρίας του χαρακτηρισμού στρέφουν όμως παράλληλα την προσοχή τους και προς το άτομο που φέρει την ετικέτα του έκτροπου, μετά τον επίσημο, αναγνωριστικό προσδιορισμό του από τους φορείς των

37. J.D. Douglas και F.C. Waksler, *The Sociology of Deviance*, Βοστώνη, Little, Brown and Co., 1982.

38. C.R. Tittle, «Deterrents or Labeling», *Social Forces*, 1975, 53, σ. 399-410.

39. Μετάφραση του αγγλικού όρου «Moral Enterpreneurs», που χρησιμοποιήθηκε στο βιβλίο του Becker, *Outsiders*, ό.π., κεφ. 8, σ. 147-163.

40. E. Goode, «On Behalf of Labeling Theory», *Social Problems*, 1975, 22, σ. 570-583.

μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Η σπουδαιότητα της έννοιας της «δευτερογενούς» εκτροπής γίνεται προφανής. Συνεπείς προς τη δυναμική σύλληψη του κόσμου που υιοθέτησαν από τη φιλοσοφία του πραγματισμού και ιδιαίτερα την κοινωνιολογική χρησιμοποίηση των ιδεών του G.H. Mead από τον H. Blummer, βλέπουν το άτομο να διαγράφει μια πορεία που θα μπορούσε να ιδωθεί μεταφορικά σαν ένα είδος «καριέρας». Η «έκτροπη καριέρα» αρχίζει τυπικά από τη συγκυριακή δράση ενός ατόμου σε κάποιο χώρο του κοινωνικού του περίγυρου και προχωράει σταδιακά μέσα από συλλογικές ή ομαδικές διασυνδέσεις με όσους συνεργούν στον κοινό τομέα του ανθρώπινου ενδιαφέροντός τους.[41] Για τους οπαδούς της θεωρίας του χαρακτηρισμού δεν υπάρχει καμιά απολύτως αίσθηση εκτροπής στα δρώμενα παρά μόνο από τη στιγμή κατά την οποία εικάζεται ή εκδηλώνεται η αντίδραση των «άλλων» — οι «άλλοι» είναι πάντοτε το πρόβλημα, όπως είπε και ο J.P. Sartre. Θα πρέπει όμως να διακρίνουμε μερικές καταστάσεις στην έκτροπη καριέρα:[42]

α. Βιώματα πριν και μετά την κοινωνική αντίδραση στη συγκεκριμένη συμπεριφορά.

β. Σχέσεις με συνεργούς και μη εκτρόπους.

γ. Εκδηλώσεις πριν και μετά την επίσημη επίθεση της έκτροπης ετικέτας από τους φορείς των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου.

δ. Τρόπος ζωής πριν και μετά τη διαμόρφωση της έκτροπης ταυτότητας.

ε. Αντιμετώπιση των άλλων πριν και μετά την αναγνώριση του «κυρίαρχου έκτροπου κοινωνικού status».

Για να διευκρινίσουμε αυτά τα σημεία θα πρέπει να πούμε ότι η κοινωνική αντίδραση δεν συνεπάγεται αναγκαστικά και την επιβολή της έκτροπης ετικέτας. Οι φορείς των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου ενδέχεται να μην ενεργοποιηθούν για τους οποιουσδήποτε λόγους στην άσκηση των κατασταλτικών τους καθηκόντων και το άτομο να παραμείνει αόριστα υποκείμενο μιας έμμεσης πλην ανενεργού σε συνέπειες κριτικής.[43] Οι σχέσεις του, επομένως, με όσους δρουν ταυτόχρονα ή παράλληλα με αυτό θα έχει απόλυτα «φυσιολογικό» χαρακτήρα. Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση της «μυστικής εκτροπής»,[44] όπως λέγει ο H.S. Becker, κατά την οποία η αντίδραση των «άλλων» αποκλείεται από την έλλειψη πληροφόρησής τους. Αν εκδηλωθεί η

41. W.D. Payne, «Negative Labels: Passageways and Prisons», *Crime and Delinquencey*, 1973, 19, Ιανουάριος, σ. 33-40.

42. J.A. Kotarba, «Labeling Theory and Everyday Deviance», στο J. Douglas κ.ά. (επιμ.), *Introduction to the Sociologies of Everyday Life*, Βοστώνη, Allyn and Bason, 1980, σ. 75-83.

43. M. Rotenberg, «Self-Labeling: A missing Link in the Societal Reaction Theory of Deviance», *The Sociological Review*, 1974, 22, Αύγουστος, σ. 335-354.

44. Μετάφραση του αγγλικού όρου «Secret Deviance» που αναφέρεται στη γνωστή Τυπολογία του Becker. Βλ. το βιβλίο του *Outsiders*, ό.π., σ. 20.

κοινωνική αντίδραση και κινηθούν οι φορείς των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, τότε ο χαρακτηρισμός με την επιβολή της ετικέτας παίζει καθοριστικό ρόλο για το άτομο το οποίο οδηγείται πλέον εκ των πραγμάτων στη διαμόρφωση της έκτροπης ταυτότητας που «φυσικά» αλλάζει ριζικά τις σχέσεις του με τους «άλλους», είτε αυτοί είναι συνεργοί και ομοϊδεάτες είτε είναι αντιτιθέμενοι στη συγκεκριμένη συμπεριφορά. Η πολιτική διαφοροποίηση «εμείς» και «αυτοί» οριοθετεί οριστικά τις σχέσεις του σε συλλογικό επίπεδο και, όπως επεσήμανε ο E. Durkheim, διευκολύνει την κοινωνική ζωή με τη δημιουργία συστημάτων ταξινόμησης των κατηγοριών για τον προσανατολισμό των μελών της ομάδας. Αν οι φορείς των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου δεν επιθέσουν τελικά την έκτροπη ετικέτα, τότε το κοινωνικό στίγμα παραμένει τυπικά σαν πλαίσιο αναφοράς για τις μελλοντικές ενέργειες του ατόμου. Η ετικέτα, το στίγμα, η νέα ταυτότητα και η διαφοροποίηση των σχέσεων συνθέτουν αυτό το οποίο χρησιμοποιώντας την έκφραση του E. Hughes ονομάσαμε «κυρίαρχο έκτροπο κοινωνικό status».[45] Το status αυτό κάνει τη ζωή του έκτροπου ατόμου να ρυθμίζεται ολοκληρωτικά από την έκτροπη ιδιότητά του, αφού οι «άλλοι» στοιχειοθετούν τις σχέσεις τους με το έκτροπο άτομο μόνο μέσα από μια διαρκή αναφορά στο «κυρίαρχο έκτροπο κοινωνικό status»: κλέφτης, βιαστής, απατεώνας, προδότης, ναρκομανής, δολοφόνος, ομοφυλόφιλος, αναρχικός, αποστάτης, ιερόδουλη, κλπ. Ποιος ενδιαφέρεται να μάθει οτιδήποτε άλλο από τη ζωή του έκτροπου ατόμου; Η ιερόδουλη ενδέχεται να είναι καλή χριστιανή, δημοκρατική πολίτης, μέλος του οικολογικού και φεμινιστικού κινήματος, ταλαντούχος ζωγράφος. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, η καταγραφή της καριέρας του έκτροπου ατόμου από τους θεωρητικούς του χαρακτηρισμούς δεν συνιστά μια απλή βιογραφική προσέγγιση, αλλά μια ενδελεχή σπουδή της κοινωνικής ιστορίας.[46]

ΕΡΕΥΝΑ

Τα παράδοξα στον κόσμο της διανόησης είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο. Στην περίπτωση της θεωρίας του χαρακτηρισμού το παράδοξο βρίσκεται στην αντίστροφη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη ρομαντική προδιάθεση με

45. Μετάφραση του αγγλικού όρου «Master (Deviant) Status». Η ιδέα ανήκει στον E. Hughes (βλ. το βιβλίο του *Men and their Work*, N.Y., Free Press, 1985) και χρησιμοποιήθηκε αρχικά στην ανάλυση της επαγγελματικής εργασίας. Επίσης E. Hughes, «Dilemmas and Contradictions of Status», *American Journal os Sociology*, 1975, 50, Μάρτιος, σ. 353-359.

46. E. Goffman, *Stigma*, Englewood, N.J., Prentice - Hall, 1963.

τις συνακόλουθες ουτοπικές προκαταλήψεις των οπαδών της και την αξιόλογη ερευνητική δολειά τους, η οποία προσεγγίζει στην αυθεντική απεικόνιση της κοινωνικής πραγματικότητας τα κλασικά κείμενα της λογοτεχνίας του ευρωπαϊκού ρεαλισμού. Θα μπορούσε μάλιστα κανείς να υποστηρίξει ότι χωρίς τις ερευνητικές εργασίες, η θεωρητική τους προοπτική παραμένει μια απλή έκφραση κοινωνι(ολογι)κής διαμαρτυρίας. Να τονίσουμε ακόμη το γεγονός ότι η εμπειρική τους προσέγγιση δεν επιχειρεί μόνο να τεκμηριώσει βασικούς ισχυρισμούς των κυρίων εκπροσώπων της, αλλά γίνεται πρόσθετα ιδεολογικό όργανο για την άσκηση δημόσιας πολιτικής πάνω σε πολλαπλούς τομείς των παραδοσιακών τύπων αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Ας δούμε όμως μερικά επεξηγηματικά δείγματα των ερευνητικών τους ενδιαφερόντων.

α. Πασίγνωστη έχει γίνει η μελέτη του H.S. Becker[47] που επεσήμανε τις φάσεις σχηματισμού της έκτροπης ταυτότητας των καπνιστών μαριχουάνας:

1. Γνώση της ύπαρξης του ναρκωτικού. Απορία και ενδιαφέρον για τα αποτελέσματα της χρήσης του.
2. Κοινωνική ευκαιρία για πρώτη δοκιμή (π.χ. χορός, φιλική συνάντηση). Παρότρυνση για τη χρήση του ναρκωτικού από τρίτους.
3. Εκμάθηση της τεχνικής για το κάπνισμα της μαριχουάνας. Συνειδητοποίηση των διαφορών από άλλα παρόμοια ερεθίσματα (π.χ. αλκοόλ, κάπνισμα τσιγάρου).
4. Αναγνώριση των αποτελεσμάτων. Διερεύνηση τρόπων μεγαλύτερης απόδοσης από το κάπνισμα της μαριχουάνας. Αυτογνωσία της φυσικής κατάστασης του καπνιστού.
5. Αυτοέλεγχος και εμπειρία. Ικανότητα απόκρυψης από τους άλλους των επιδράσεων της μαριχουάνας και δυνατότητα προσαρμογής στις διάφορες επικίνδυνες για τον καπνιστή καταστάσεις στην καθημερινή ζωή.
6. Μεταβολή του προσώπου σε ειδήμονα σχετικά με τη μαριχουάνα. Παροχή συμβουλών και σύσταση της μαριχουάνας σε άλλους. Ταυτότητα καπνιστού.

Η ανάλυση του Becker δείχνει καθαρά τη μέθοδο της σχολής του χαρακτηρισμού. Στην περιγραφή των φάσεων αυτών που τεκμηριώνονται πάντοτε από άμεση παρατήρηση ή ακόμη και συμμετοχική παρατήρηση του ερευνητού με ομολογίες του ατόμου παρακολουθούμε μια σειρά ενεργειών χωρίς τίποτε ασυνήθιστο ή παράξενο. Η σχέση του με τους άλλους θα μπορούσε να αφορά οποιοδήποτε ζήτημα της ζωής των ανθρώπων και δεν διαφέρει σε κανένα σημείο από τα γνωστά, κοινά πρότυπα δράσης της καθημερινότητας. Η πιστότητα της περιγραφής και η αυθεντικότητα της ομολογίας δίνει μια εικόνα του ατόμου και δεν μαρτυρεί καμιά «μη φυσιολογική» πλευρά στη σχέση

47. H.S. Becker, *Outsiders*, ό.π., σ. 41-78.

του με τα γεγονότα. Αυτό σίγουρα βοηθά στην απομυθοποίηση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Δείχνει έμμεσα ότι οι δυνάμεις που παραποιούν την πραγματικότητα του ατόμου σαν παθολογική βρίσκονται αναγκαστικά έξω από τη σφαίρα της θρυλούμενης ατομικής υπευθυνότητάς του. Είναι προφανές ότι το άτομο περνά βαθμιαία μέσα από τη διαδοχή των καταστάσεων και συνειδητοποιεί τη νέα του θέση μόνο όταν αρχίζει η προς τους τρίτους άμυνά του. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά θεμελιώνεται αρνητικά. Έτσι, το άτομο δεν απαλλάσσεται από τη σχέση του με τις πράξεις που το ίδιο εκτελεί, αλλά η σχέση του με τις πράξεις που το ίδιο εκτελεί απαλλάσσεται από τη μορφή που συνήθως της αποδίδεται. Η παραβίαση των κανόνων είναι πράξη επακόλουθη ή, καλύτερα, η «παραβίαση των κανόνων» είναι έννοια επισυναπτόμενη στην πράξη σαν αποτέλεσμα των συσχετισμών δύναμης.

Στην ίδια εργασία, ο Becker κατέδειξε με πειστικότητα και τους μηχανισμούς με τους οποίους απαγορεύθηκε η μαριχουάνα σαν ναρκωτικό στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1937.[48] Η θέσπιση του σχετικού νόμου δημιούργησε τότε κυριολεκτικά πλήθος ατόμων τα οποία βρέθηκαν αναπάντεχα στιγματισμένα. Πολίτες με άσπιλο κοινωνικό βίο χαρακτηρίστηκαν συλλήβδην «έκτροποι» και κατηγοριοποιήθηκαν σαν επικίνδυνοι για το κοινωνικό σύστημα. Ο Becker φανέρωσε τους τρόπους με τους οποίους επιτεύχθηκε η καθιέρωση μιας καθ' όλα «άμεμπτης» κοινωνικής συμπεριφοράς ως αποκλίνουσας και καταδικαστέας. Γραφειοκρατικοί οργανισμοί, επιζητώντας διεύρυνση των αρμοδιοτήτων τους και κατ' επέκταση της δύναμής τους, κατάφεραν με το νόμο για την απαγόρευση της μαριχουάνας να επιβάλλουν ένα καθεστώς στο οποίο καθιστούσαν πανταχού παρούσα και ισχυρότατη την παρουσία τους ως μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου. Η κατασκευή των «καπνιστών μαριχουάνας» ήταν μια πράξη ευρύτερα πολιτική που αποκάλυπτε τη σημασία της προσχεδιασμένης «κοινωνικής αντίδρασης» και το ρόλο των φορέων εξουσίας στη σύλληψη του φαινομένου της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Οι πράξεις των «καπνιστών μαριχουάνας» δεν είχαν σε τελευταία ανάλυση καμιά απολύτως σχέση με την έκτροπη ετικέτα που τους επισυνάφθηκε από τους ασκούντες τη δημόσια πολιτική.[49]

β. Κλασική έχει παραμείνει η ιστορική μελέτη του K. Erikson για τους πουριτανούς αποίκους της πολιτείας της Μασαχουσέτης κατά τον 17ο αιώνα.[50] Με μια ιδιοφυή σύμμειξη της θεωρίας του χαρακτηρισμού και των

48. *Ό.π.*, σ. 135-146.

49. L. Grinspoon, *Marijuana Reconsidered*, Harvard University Press, 1971· A.R. Lindesmith, *The Addict and the Law*, Indiana University Press, 1965· C.E. Reasons, «The politics of Drugs: An inquiry into the sociology of Social problems», *Sociological Inquiry*, 1974, 15, Καλοκαίρι, σ. 381-404.

50. K.T. Erikson, *Wayward Puritans*, ό.π.

ιδεών του E. Durkheim αναφορικά με τη λειτουργικότητα της «ανομίας» για το κοινωνικό σύστημα, ο Erikson έφερε στο φως τη μέθοδο με την οποία οι πουριτανοί της εποχής πέτυχαν δύο πολύ σπουδαία πράγματα: Πρώτον, να στοιχειοθετήσουν την κοινωνική τους ταυτότητα αντιδιαστέλλοντας το σύστημα αξιών που αυτοί αποδέχονταν από εκείνο που πρότεινε η χριστιανική ερμηνευτική μιας χαρισματικής γυναίκας της αποικίας τους και δεύτερον να χαρτογραφήσουν τα όρια των θεσμικών τους αποδοχών διαφοροποιώντας και ενώνοντας οργανικά τα μέλη της δικής τους θρησκευτικής κοινότητας από μια ομάδα υποτιθέμενων φορέων σατανικών πνευμάτων που εκφράζανε με τις δραστηριότητές τους οι διαβόητες «μάγισσες» της πόλης του Σάλεμ.[51] Και στις δύο περιπτώσεις, η αποκλίνουσα συμπεριφορά χρησιμοποιήθηκε σαν ο «αποδιοπομπαίος τράγος» για την εξυπηρέτηση θεμελιακών αναγκών του κοινωνικού συστήματος της εγκεκριμένης κοινότητας, γεγονός που αποδεικνύει την εξηγητική δύναμη των χαρακτηρισμών για τη θεωρητική σύλληψη του φαινομένου της εκτροπής γενικότερα.

γ. Ιδιαίτερα γνωστή έγινε η ερευνητική προσπάθεια του T.J. Scheff[52] να επιβεβαιώσει τη θεωρία του ότι τα πνευματικά νοσήματα είναι ένας τύπος αποκλίνουσας συμπεριφοράς που δεν προσδιορίζεται με βάση τα δεδομένα της ιατρικής επιστήμης, αλλά με απλές κοινωνικές κατηγορίες χαρακτηρισμού της συμπεριφοράς των ανθρώπων γενικά.[53] Διαπιστώνοντας ότι μία σειρά ατομικών και συλλογικών πράξεων παραμένει εκτός των συμβατικών πλαισίων λογικής σύλληψης και κατανόησής τους σαν ένα είδος «καταλοίπων», ο Scheff υποστήριξε ότι ο χαρακτηρισμός ενός ατόμου ως πνευματικά ασθενούς εξαρτάται από ένα πλήθος παραγόντων κοινωνικής δεοντολογίας, όπως η κοινωνική του κατάσταση, τα κοινωνικά στερεότυπα, οι κρατούσες απόψεις ψυχιατρικής διαγνωστικής, τα ποσοστά εκδήλωσης και καταγραφής της συγκεκριμένης «ασθένειας», τα βιογραφικά στοιχεία του ατόμου, ο φόβος επιδείνωσης της «υγείας» του ασθενούς και ο ενδεχόμενος «δημόσιος κίνδυνος», η γραφειοκρατική νοοτροπία των υπευθύνων, κλπ. Ο Scheff παρατήρησε ακόμη έναν περίεργα τυπικό και άκριτο χαρακτηρισμό ως «πνευματικώς

51. Οι «μάγισσες» υπήρξαν επίσης αντικείμενο δραματουργικής αναπαράστασης από τον γνωστό θεατρικό συγγραφέα Arthur Miller στο έργο του *The Crucible*. Το έργο αυτό αναφέρεται στις δίκες της κοινότητας του Σάλεμ το 1690 και είναι ενδιαφέρον να τονιστεί ότι παίχτηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1950 στις Ηνωμένες Πολιτείες, όταν αντιμετωπιζόταν η εφιαλτική φασιστική υστερία του μακαρθισμού. Η ιστορική σύμπτωση είναι εκπληκτική για τη «θεωρία του χαρακτηρισμού». Παρά τις κοινωνικές μεταβολές, οι «χαρακτηρισμένοι» εξακολουθούν να γεμίζουν τις αίθουσες των «δικαστηρίων» και να υφίστανται τις συνέπειες της δίωξής τους από ετερογενείς εξουσιαστικούς φορείς. Βλ. A. Miller, *The Crucible*, στο βιβλίο του C.J. Gianakaris, *Foundations of Drama*, Βοστώνη: Houghton Mifflin, 1975, σ. 270-358.

52. T.J. Scheff, *Being Mentally Ill: A Sociological Theory*, Chicago, Aldine, 1966.

53. Κ.Δ. Σπινέλλη, *Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες*, ό.π., σ. 796.

νοσούντων» στη μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων νεοεισαγομένων σε ιδρύματα «ασθενών». Το επιστημονικό προσωπικό δεχόταν σαν δεδομένη την προβληματική που εξέθεταν οι προηγούμενες διαγνωστικές βεβαιώσεις των διαφόρων φορέων του συστήματος υγείας και ασφάλειας της πολιτείας.[54]

δ. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι έρευνες εκείνες που θέλησαν να πειραματισθούν για τις επιπτώσεις των έκτροπων χαρακτηρισμών στην επαγγελματική σταδιοδρομία ενός ατόμου ή καλύτερα στη σχέση ανάμεσα στο στιγματισμό για έκτροπη συμπεριφορά και τις δυνατότητες του στιγματισμένου ατόμου να επανενταχθεί στο πλαίσιο του ευρύτερου οικονομικού συστήματος. Εμφανιζόμενοι ως μέλη του ταμείου ανεργίας, οι Richard D. Schwartz και Jerome H. Skolnick[55] ρωτούσαν ειδικά επιλεγμένα δείγματα εργοδοτών εάν δέχονταν να προσλάβουν στην επιχείρησή τους εργάτη ο οποίος είχε (α) καταδικασθεί για βιαιοπραγία, (β) δικασθεί για βιαιοπραγία αλλά αθωώθηκε, (γ) δικασθεί για βιαιοπραγία αλλά αθωώθηκε και ο πρόεδρος του δικαστηρίου έγραψε ειδική επιστολή επιβεβαιωτική της ηθικότητας του κατηγορουμένου. Η τέταρτη κατηγορία αφορούσε εργάτη με λευκό ποινικό μητρώο. Το ποσοστό των επιχειρηματιών οι οποίοι απάντησαν θετικά στην πρόσληψη εργάτη καταδικασμένου για βιαιοπραγία ήταν μόνο 4%! Ελάχιστο ήταν και το ποσοστό για τον εργάτη της δεύτερης περίπτωσης (12%). Η ηθικότητά του δεν αναιρούσε προφανώς τις κοινωνικές συνέπειες του αρχικού στιγματισμού και στην εκτίμηση του κόσμου η δικαστική απόφαση δεν φαινόταν να σήμαινε οριστική διαγραφή της «ενοχής». Η έκτροπη ετικέτα θα συνοδεύει το άτομο σε όλη του τη ζωή.[56]

ε. Η μελέτη της Carol Warren και του John Johnson[57] επεσήμανε ακριβώς την καταλυτική επίδραση αυτής της έκτροπης ετικέτας και σε ομάδες με ειδικό κοινωνικό status περιθωριακότητας όπως οι ομοφυλόφιλοι. Το εκπληκτικό στην προκειμένη περίπτωση είναι πως ο στιγματισμός των μελών μιας

54. Από την πλούσια σχετική φιλολογία βλ. σχετικά: T. Szasz, «The myth of mental illness», *American Psychologist*, 1960, 15, Φεβρουάριος, σ. 113-118· A.K. Daniels, «The social Contruction of psychiatric diagnosis» στο H.P. Dreitzel (επιμ.), *New Sociology No 2*, N.Y., Macmillan, 1970, σ. 182-205· J. Cumming και E. Cumming, «On the stigma of mental illness», *Community of Mental Health Journal*, 1965, 1, Καλοκαίρι, σ. 135-143· S. Kirk, «The impact of labelling on rejection of the mentally ill: An experimental study», *Journal of Health and Social Behavior*, 1974, 15, Ιούνιος, σ. 108-117· E. Goffman, *Asylums*, Garden City, N.Y., Doubleday, 1961· W. Eaton, «Mental Hospitalization or a reinforcement process», *American Sociological Review*, 1974, 39, Απρίλιος, σ. 252-260· J.K. Wing, «Institutionalism in mental hospitals», *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 1962, 1, σ. 38-51.

55. R.D. Schwartz και J.H. Skolnick, «Two studies of legal stigma», *Social Problems*, 1962, 10, σ. 133-143.

56. Κ.Δ. Σπινέλλη, *Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες*, ό.π., σ. 794.

57. R.A. Farrell και J.F. Nelson, «A causal model of secondary deviance: The cause of homosexuality», *Sociological Quarterly*, 1976, 17, Χειμώνας, σ. 109-120.

παρόμοιας ομάδας έχει καθαρά συμβολικό χαρακτήρα και επενεργεί ανεξάρτητα από την πραγματική επιβολή κάποιου μηχανισμού κοινωνικού ελέγχου. Δηλαδή, και αν ακόμη ένας ομοφυλόφιλος δεν έχει ποτέ συλληφθεί ή διωχθεί για ομοφυλοφιλική δραστηριότητα που ενδεχομένως συνιστά ποινικά κολάσιμη πράξη σε μια κοινωνία, είναι πολύ συνηθισμένο φαινόμενο να ορίζει ο ίδιος τον εαυτό του ως ομοφυλόφιλο και να βιώνει τις συνέπειες των στερεοτύπων τα οποία συνοδεύουν τη συγκεκριμένη έκτροπη ετικέτα. Η ιδιάζουσα σημασία του φαινομένου συνίσταται στο γεγονός ότι οι χαρακτηρισμοί επενεργούν και με την απλώς υποτιθέμενη κοινωνική αντίδραση των άλλων.

στ. Διαφωτιστικές για το πρόβλημα του χαρακτηρισμού είναι και οι συγκριτικές αντιπαραθέσεις «μαύρων» και «λευκών» ανηλίκων οι οποίοι είχαν στιγματισθεί ως «παραβατικοί» από τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου. Μια σειρά ερευνητών (G.F. Jensen, S. Ageton, D. Elliot, A.R. Harris, κ.ά.)[58] διαπίστωσε ότι η έκτροπη ετικέτα είχε υπέρτερα μεγαλύτερη σπουδαιότητα για τους «λευκούς» ανηλίκους. Σε αντίθεση με αυτούς, οι «έγχρωμοι» ανήλικοι αδιαφορούσαν για τους επίσημους χαρακτηρισμούς της συμπεριφοράς τους από τα όργανα της δημόσιας τάξης. Η φυλετική αναφορά καθιστούσε ασήμαντη την επιχειρούμενη μείωση του κοινωνικού τους status αφού αυτό ήταν ήδη de facto προσδιορισμένο με αρνητική αξιολόγηση που μηδένιζε την κοινωνική τους υπόσταση. Για μερικούς μάλιστα «μαύρους» ανηλίκους, ο χαρακτηρισμός της έκτροπης συμπεριφοράς γινόταν μέτρο της δικής τους προσωπικής, υπο-πολιτιστικά εκφρασμένης κρίσης για τα γεγονότα που τους έφεραν αντιμέτωπους με το σύστημα αξιών. Εφόσον αυτοί παρέμεναν εκτός των τειχών της κοινωνικής αποδοχής, η αποδοκιμασία τους από το κράτος και τους εξουσιαστικούς φορείς δεν είχε νόημα. Οι «λευκοί» όμως ανήλικοι έδειχναν μεγαλύτερη ευαισθησία λόγω της θεσμικής τους κάλυψης. Με την κοινωνικοποίησή τους στις κανονιστικές επιταγές ήταν αδύνατο να μην αισθανθούν την έντονη αντίδραση που φανέρωνε η έκτροπη ετικέτα της «δικής» τους κοινωνικής πραγματικότητας.

ζ. Συγκλονιστική στην προβληματική της είναι η έρευνα του S. Pfohl[59] για την «κακοποίηση παιδιών», ένα κοινωνικό πρόβλημα που κρίθηκε ως κοινωνικό πρόβλημα μόλις τα τελευταία χρόνια (μετά το 1960!). Το γεγονός ότι

58. Από τη σχετική βιβλιογραφία βλ. ειδικά: G.F. Jensen, «Delinguency and adolescent self-conceptions: A study of the personal relevance of infraction», *Social Problems*, 1972, 20, σ. 84-102· S. Ageton και D.S. Elliot, «The effects of legal processing on self-concept», *Social Problems*, 1973, 22, σ. 87-100· A.R. Harris, «Imprissonment and expected value of criminal choise, a specification and tests of aspects of the labelling perspective», *American Sociological Review*, 1975, 40, Φεβρουάριος, σ. 71-87· A.R. Mahoney, «The effect of labelling upon youths in the juvenile justice system: A review of the evidence», *Law and Society Review*, 1974, 4, Καλοκαίρι, σ. 583-611.

59. S.J. Pfohl, «The discovery of child abuse», *Social Problems*, 1977, 24, σ. 310-323.

παρόμοια θέματα παραμένουν παράδοξα έξω από τα θεσμικά ενδιαφέροντα των φορέων των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου αποτελεί σημαντική αποδεικτική επιβεβαίωση των ισχυρισμών της θεωρίας του χαρακτηρισμού. Ακόμη και ένα ζήτημα τόσο έντονα αντιστρατευόμενο τις ηθικές θεμελιώσεις της δυτικής κουλτούρας δεν κρινόταν ότι ανήκε στο πλαίσιο της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Δεν έχει ιδιαίτερη σημασία ποιοι ήταν οι λόγοι που συνετέλεσαν ώστε να παραμείνει η «κακοποίηση ή παραμέληση παιδιών» εκτός των τειχών της ποινικής ευθύνης ή και της αντίδρασης του κόσμου ακόμη και σε χώρες με ιδιαίτερη ευαισθησία στην παιδική ανατροφή. Το στοιχείο που αξίζει να προσεχθεί είναι ότι τελικά οι πράξεις μας εξαρτώνται από την αξιολογική κρίση των «άλλων». Ο Pfohl επισημαίνει επίσης τη μυστηριακή αδράνεια των εκπροσώπων της ιατρικής ως επιστημόνων και επαγγελματιών και δίνει μια σειρά εξηγητικών υποθέσεων (π.χ. διάσταση δικαίου και ηθικής, έλλειψη ειδικών γνώσεων, παντοδυναμία γονέων). Όπου και αν βρίσκεται η αλήθεια, η «κακοποίηση ή παραμέληση παιδιών» θα παραμείνει ως αδιάψευστη μαρτυρία πως η πραγματικότητα της αποκλίνουσας συμπεριφοράς δημιουργείται μόνο όταν υπάρξει σαφής κοινωνική αποδοκιμασία κάποιας κατηγορίας ανθρώπινων πράξεων.

η. Η έρευνα των D.J. Steffensmeier και R.M. Terry[60] για τους «κλέφτες καταστημάτων» φανερώνει πως μέσα από τα κοινωνικά στερεότυπα προσδιορίζεται η αντίδραση των άλλων για το χαρακτηρισμό της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Χρησιμοποιώντας άτομα με εμφάνιση περιθωριακών (π.χ. ρακένδυτοι, απεριποίητοι, με μακριά μαλλιά) προσπάθησαν να καταγράψουν τις προκαταλήψεις εναντίον τους. Πελάτες των καταστημάτων ήταν σε πολύ υψηλά ποσοστά καταδότες της κλοπής από τα υποτιθέμενα άτομα του περιθωρίου, με επίσης σαφέστατη διαφοροποίηση στην κατάδοση των ανδρών σε σύγκριση με τις γυναίκες. Ο χαρακτηρισμός της αποκλίνουσας συμπεριφοράς δεν γινόταν με αναφορά στο έκτροπο άτομο, αλλά με βάση την ετικέτα της κοινωνικής του αξιολόγησης. Με άλλα λόγια, η έκτροπη ετικέτα δεν είχε τελικά καμία σχέση με το ίδιο το άτομο, αλλά αποκλειστικά με την προβαλλόμενη εναντίον του εικόνα μιας υποτιθέμενης χαρακτηρολογικής πραγματικότητας. Το πορτραίτο του έκτροπου ήταν φτιαγμένο με τα χρώματα της κοινωνικής αποδοκιμασίας για να τονιστούν οι διαστάσεις που ο κόσμος έκρινε σαν αντικείμενο στιγματισμού. Αυτό το πορτραίτο δεν είχε κανένα σύνδεσμο με το «πρόσωπο» του στιγματισμένου.

Αλλά η ανθολόγησή μας θα σταματήσει εδώ. Ο ενδεικτικός της στόχος πρέπει λογικά να έχει επιτευχθεί, αφού ο αναγνώστης έχει μια αίσθηση των

60. D.J. Steffensmeier και R.M. Terry, «Deviance and respectability: An observational study of reactions to shoplifting», *Social Forces*, 1973, Sl, σ. 417-426.

εμπειρικών προσανατολισμών της θεωρίας αυτής. Είναι καιρός να περάσουμε τώρα σε μερικές κριτικές τοποθετήσεις.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Η συνήθης αντίδραση των αντιπάλων της θεωρίας του χαρακτηρισμού εστιάζεται στο γεγονός ότι εγκαταλείπεται η αναζήτηση των αιτίων που προκαλούν την αποκλίνουσα συμπεριφορά.[61] Όπως πολύ σωστά έχει παρατηρηθεί, και μόνη η ιδέα μιας μη αιτιολογικής κοινωνιολογικής ανάλυσης προκαλεί σύγχυση στην πληθώρα των επιστημόνων οι οποίοι ασχολούνται με τα συναφή θέματα από τη σκοπιά της παραδοσιακής σύλληψης των φαινομένων της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Όταν η έμφαση της θεωρητικής προσοχής βρίσκεται στην κοινωνική αντίδραση και κατ' επέκταση στη «δευτερογενή εκτροπή», οι λόγοι οι οποίοι οδήγησαν ένα άτομο στην «πρωτογενή εκτροπή» παύουν να αποτελούν κύριο μέλημα του κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος. Η «πρωτογενής εκτροπή» κρίνεται από τα πράγματα συμπτωματική και επεισοδιακή ενώ παράλληλα μειώνεται αδικαιολόγητα η σημασία πράξεων που συχνά συγκλονίζουν τη συλλογική μας συνείδηση. «Τι γίνεται με την αυτοκτονία, τη βιαιοπραγία, το βιασμό, τη δολοφονία, την ασέλγεια κατά των ανηλίκων;» ερωτά ο Allen E. Liska.[62] Με ποια λογική αγνοείται αυτή η ειδεχθής σειρά των τόσο επικίνδυνων για το κοινωνικό σύνολο πράξεων, κυρίως όταν τα υποκείμενα της δράσης είναι χωρίς ποινικό μητρώο που θα δικαιολογούσε άμεσα ή έμμεσα κάποια επενέργεια του χαρακτηρισμού από τους φορείς ελέγχου των μηχανισμών εξουσίας;

Χρειάζεται ίσως να σημειωθεί εδώ ότι άλλοι μετριοπαθείς κριτές της θεωρίας του χαρακτηρισμού, όπως για παράδειγμα οι Alex Thio[63] και Stephen J. Pfohl,[64] επιχειρούν να ανασκευάσουν την πρώτη σοβαρή κατηγορία σε καθαρά επιστημολογική βάση. Οι εκπρόσωποι της θεωρίας, τονίζεται σχετικά, ποτέ δεν θέλησαν να «εξηγήσουν» τους λόγους για τους οποίους ένα άτομο οδηγείται στην αποκλίνουσα συμπεριφορά, ποτέ δεν ενδιαφέρθηκαν να απαντήσουν στα καυτά ερωτήματα της αιτιακής συνάρτησης της συμπερι-

61. J.P. Gibbs, «Conceptions of Deviant Behavior: The Old and the New», *Pacific Sociological Review*, 1966, 9, Άνοιξη, σ. 10-17.

62. A.E. Liska, *Perspectives on Deviance*, Englewood, N.J., Prentice Hall, 1971, σ. 141.

63. A. Thio, *Deviant Behavior*, Βοστώνη, Houghton Mifflin, ²1983.

64. S.J. Pfohl, *Images of Deviance and Social Control: A Sociological History*, N.Y., McGraw-Hill, 1985.

φοράς με τους όποιους παράγοντες την προσδιορίζουν εκάστοτε. Παρόμοιες αναζητήσεις θα αντιστρατεύονταν με την ντετερμινιστική τους επίφαση τις θεμελιακές αντιλήψεις της θεωρίας του χαρακτηρισμού και θα πρόδιδαν τον ουμανιστικό της προσανατολισμό. Ο Pfohl[65] αναφέρεται μάλιστα σε μια δήλωση του Becker ότι η θεωρία του χαρακτηρισμού συνιστά έναν νέο τρόπο κοινωνιολογικής οπτικής κάποιων φαινομένων της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η οπτική αυτή εστιάζει προφανώς την προσοχή της σε εκείνες ακριβώς τις διαστάσεις που παραλείπουν οι άλλες θεωρίες ερμηνείας των ίδιων φαινομένων και είναι καθ' όλα νόμιμη.[66]

Σοβαρή είναι η κριτική εναντίον της θεωρίας του χαρακτηρισμού ότι συλλαμβάνει το υποκείμενο της αποκλίνουσας συμπεριφοράς σαν μια παθητική φιγούρα η οποία είναι αδύναμη να αντιδράσει στις κοινωνικές αντιδράσεις και γίνεται άβουλο αντικείμενο στις ποικίλες πιέσεις και επιβολές. Η εικόνα αυτή δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.[67] Ακόμη και ο E. Lemert είχε παραδεχθεί παλαιότερα την αναγκαιότητα μιας δυναμικής σύλληψης του ατόμου-δέκτη των κοινωνικών χαρακτηρισμών της συμπεριφοράς του, άσχετα από την προέλευση, την ένταση και τις συνέπειες αυτών των χαρακτηρισμών.[68] Είναι αναγκαίο να επισημανθεί εδώ πως η απεικόνιση του ατόμου με τρόπο που να αναιρεί τον κυρίαρχο υποκειμενισμό της σχολής της «συμβολικής αλληλο-αντίδρασης», στην παράδοση των κλασικών θέσεων των πνευματικών οδηγών της σχολής Mead και Blumer, αντιστρατεύεται και τελικά μηδενίζει τη θεωρητική υπόσταση της σχολής.[69] Το πρόβλημα όμως δεν είναι μόνο θεωρητικό, γιατί εμφανίζεται εφιαλτικό και στις παραδοξότητες του κοινωνικού βίου που ως συνήθως παίζουν άσχημα παιγνίδια με τη λογική των κοινωνιολόγων. Όπως έγινε ευρύτερα γνωστό στις ημέρες μας, τα ιδεολογικά θύματα των εξουσιαστικών χαρακτηρισμών δεν απορρίπτουν απλώς τον κοινωνικό στιγματισμό τους, αλλά αντεπιτίθενται συχνά με σφοδρότητα πολιτικά οργανωμένης συλλογικής δραστηριότητας εναντίον κάθε κοινωνικής καταπίεσης και περιθωριοποίησής τους.[70] Ο J. Kitsuse[71]

65. *Ό.π.*, σ. 318.

66. Travis Hirschi, «Labelling Theory and Juvenile Delinquency: An Assessment of the Evidence» στο Walter Gove (επιμ.), *The Labelling of Deviance: Evaluating a Perspective*, N.Y., Sage, 1980, σ. 271-293. Βλ. επίσης τις συμπληρωματικές σημειώσεις του Hirschi στο ίδιο άρθρο, Postscript, σ. 293-302.

67. D.J. Bordua, «Recent Trends: Deviant Behavior and Social Control», *Annals of American Academy of Political and Social Science*, 1967, 369, Ιανουάριος, σ. 148-161.

68. E.M. Lemert, «Beyond Mead», *ό.π.*

69. J.H. Turner, *The Structure of Sociological Theory*, Revised Edition, Homewood, Illinois, Dorsey, 1978, σ. 326-346.

70. F.F. Piven, «Recent Trends: Deviant Behavior and the Remaking of the World», *Social Problems*, 1981, 28, Ιούνιος, σ. 503.

71. J.I. Kitsuse, «Coming Out All Over: Deviants and the Politics of Social Problems», *Social Problems*, 1980, 28, Οκτώβριος, σ. 1-18.

ομολόγησε με έκπληξη ότι η κοινωνιολογική φαντασία των θεμελιωτών της θεωρίας του χαρακτηρισμού δεν μπορούσε να διανοηθεί ότι θα έρθει μια ημέρα κατά την οποία ομοφυλόφιλοι ή πόρνες θα έφταναν σε τέτοιο σημείο κοινωνικής αποδοχής ώστε να συγκροτήσουν ομάδες πίεσης που θα επηρέαζαν καθοριστικά τους μέχρι πρόσφατα δημιουργούς της «δευτερογενούς εκτροπής». Ο Kitsuse προτείνει το «χαρακτηρισμό» (sic) του φαινομένου ως «τριτογενούς εκτροπής»,[72] αδιαφορώντας για την ειρωνική επιβολή μιας ακόμη ετικέτας — ο κύκλος των εξουσιαστικών φορέων επεκτείνεται αυτή τη φορά και στον επιστημονικό χώρο.

Συνήθης είναι η κριτική αναφορά στο γεγονός ότι η θεωρία του χαρακτηρισμού επικεντρώνει το ερευνητικό της ενδιαφέρον στους κοινωνικά αδύναμους «έκτροπους» και δεν ασχολείται με τους ισχυρούς της κοινωνικής αρένας, στις δικές τους πολυπληθείς έκτροπες καταστάσεις. Όσοι έχουν δύναμη παρουσιάζονται μόνο σε σχέση με όσους δεν έχουν και η εικόνα τους ταυτίζεται με εκείνη των κυρίαρχων εξουσιαστών. Από αυτή τη σκοπιά, η αποκλίνουσα συμπεριφορά παίρνει παράδοξα έναν έμμεσα ταξικό χαρακτήρα, αφού τοποθετείται αποκλειστικά στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα τα οποία είναι δέκτες των επιβολών. Δημιουργείται έτσι λανθασμένη εντύπωση και εμποδίζεται η ευρύτερη σύλληψη των φαινομένων από την κοινωνιολογική κάμερα. Ο Alex Thio παρατηρεί μάλιστα πως αν για τους αδύναμους οι έκτροποι χαρακτηρισμοί συνιστούν το πλαίσιο εκείνο το οποίο τους ωθεί στην έκτροπη καριέρα, για τους δυνατούς οι ίδιοι χαρακτηρισμοί συγκροτούν ανασταλτικούς μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου που παρεμποδίζουν κάθε σκέψη αποκλίνουσας συμπεριφοράς.[73]

Η επίθεση εναντίον της θεωρίας του χαρακτηρισμού από την πλευρά των ριζοσπαστικών λεγόμενων κοινωνιολόγων έχει έντονο το ιδεολογικό στοιχείο. Η κριτική τους θα μπορούσε να αποκληθεί δομική κριτική, αφού η βασική κατηγορία τονίζει την απουσία μιας μακρο-κοινωνιολογικής αξιολόγησης των δομημένων κοινωνικών αντιθέσεων και το ρόλο που αυτές διαδραματίζουν στη δημιουργία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Με σαφείς μαρξιστικές προδιαγραφές, οι εκπρόσωποι της ριζοσπαστικής τάσης τονίζουν την ανάγκη μιας κατά το δυνατόν ευρύτερης εκτίμησης των γεγονότων που θα προσδιορίσει τη σημασία του πολιτικού-οικονομικού συστήματος και θα αντιληφθεί τη διαλεκτική των συγκρουόμενων συμφερόντων των διαφόρων ομάδων. Θεωρητική έμφαση πρέπει να δοθεί κατά την άποψή τους στην καθόλου οργανωτική διάρθρωση του εξουσιαστικού πλέγματος και όχι απλώς στους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς υλοποίησης της πολιτικής

72. Μετάφραση του αγγλικού όρου «Tertiary Deviants».
73. A. Thio, *Deviant Behavior*, ό.π., σ. 63.

βούλησης του όποιου κατεστημένου. Η πραγματικότητα δεν μπορεί να γίνει κατανοητή με συγκεκριμένες αναλύσεις μικρό-κοσμων οι οποίοι, όσο ενδιαφέρον και αν παρουσιάζουν από μια ειδική οπτική των πραγμάτων, δεν παύουν να είναι αποσυνθετικοί και να δίνουν ελλειπτική εικόνα των κοινωνικών σχέσεων. Ολιστικά φαινόμενα όπως ο καπιταλισμός ή το κράτος είναι αναγκαίο να εκτιμηθούν με άλλα κριτήρια από εκείνα που προσιδιάζουν σε μικρο-κοινωνιολογικές σπουδές.[74] Από την άλλη πλευρά, δεν θα ήταν σκόπιμο να δούμε τα «έκτροπα» άτομα στην προμηθεϊκή τους διαπάλη με το καταπιεστικό θεσμικό σύστημα και ειδικότερα στην επαναστατική τους αναζήτηση μιας νέας κοινωνικής τάξης όπου θα κυριαρχεί η δικαιοσύνη; Σε τι μας βοηθά μια ουμανιστική υποστήριξη των «καταραμένων» χωρίς την αλλαγή του κοινωνικού συστήματος; Αρκούμενοι σε κριτικές των εξουσιαστών που δεν οδηγούν σε πολιτική αναμέτρηση για τον επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών οριοθετήσεων, ουσιαστικά αποδεχόμαστε την κυρίαρχη παρουσία τους.[75]

Ιδιαίτερα ευφυής στη σχηματοποίησή της είναι η κανονιστική κριτική της θεωρίας του χαρακτηρισμού που διατύπωσαν κοινωνιολόγοι όπως ο Jack Gibbs.[76] Ξεκινώντας από την κατηγορία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, την οποία ο H.S. Becker αποκάλεσε «μυστική εκτροπή», ο Gibbs διερωτάται πώς είναι δυνατό να οδηγηθεί κανείς στο σχηματισμό της εικόνας οποιασδήποτε μορφής μη- ή αντι-κοινωνικής συμπεριφοράς χωρίς να εκδηλωθεί κοινωνική αντίδραση που θα χαρακτηρίσει τη συγκεκριμένη συμπεριφορά με τον άλφα ή βήτα τρόπο επιθέτοντας έκτροπη ετικέτα στο δρων υποκείμενο; Για παράδειγμα, απαιτείται η επέμβαση των οργάνων εξουσίας που θα συλλάβουν τον ολόγυμνο περιπατητή ενός πολυσύχναστου δρόμου ή η καταδίκη ενός βιαστή για να τους χαρακτηρίσουμε έκτροπα άτομα; Ή πάλι στην περίπτωση της «μυστικής εκτροπής», το γεγονός ότι ένας «κρυφός» ομοφυλόφιλος δεν έχει γίνει ποτέ αντικείμενο κοινωνικής αντίδρασης μας εμποδίζει μήπως να τον χαρακτηρίσουμε σαν έκτροπο άτομο; Τα παραδείγματα αυτά μας υποχρεώνουν να δεχθούμε ότι μεγαλύτερη σημασία από τους

74. P.G. Schervish, «The Labelling Perspective: Its bias and potential in the study of political deviance», *The American Sociologist*, 1973, 8 Μάιος, σ. 47-57.

75. Βλ. από τη σχετική βιβλιογραφία τις μελέτες των W.J. Chambliss, *Crime and the Legal Process*, N.Y., McGraw-Hill, 1969· I. Taylor, P. Walton και J. Young, *The New Criminology: For a Social Theory of Deviance*, Λονδίνο, Routledge and Kegan Paul, 1973· A Liazos, «The Poverty of the Sociology of Deviance: Nuts, Sluts, and Perverts», *Social Problems*, 1972, 20, Καλοκαίρι, σ. 103-120· R. Quinney, *Class, State and Crime*, N.Y., David Mackay, 1977· A.T. Turk, *Criminality and Legal Order*, Chicago, Rand McNally, 1969.

76. J.P. Gibbs, «Issues in Defining Deviant Behavior» στο R.A. Scott και J.D. Douglas (επιμ.), *Theoretical Perspectives on Deviance*, N.Y., Basic Books, 1973, σ. 56-64.

χαρακτηρισμούς της κοινωνικής αντίδρασης των φορέων εξουσίας έχει το σύστημα των κανόνων των οποίων η παραβίαση αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία κάθε κοινωνικής αντίδρασης επίσημα ή ανεπίσημα. Οι κανόνες, υποστηρίζει ο Gibbs, προηγούνται των χαρακτηρισμών λογικά και πρακτικά και κατά συνέπεια προς αυτούς θα πρέπει να στραφεί το κοινωνιολογικό μας ενδιαφέρον. Παρά τις προφανείς αδυναμίες μιας σχετικής προσέγγισης, γίνεται αντιληπτό ότι με την αντι-κανονιστική στάση της και την άρνησή της να δεχθεί την εξουσιαστική απολυτότητα των πλαισίων της κοινωνικής δράσης από συμβατικές οριοθετήσεις της πραγματικότητας, η θεωρία του χαρακτηρισμού πέφτει στην παγίδα ενός εξτρεμιστικού ρελατιβισμού που μηδενίζει κάθε πιθανότητα συλλογικής ζωής και παρασύρει τα πάντα προς έναν κυνικό αμοραλισμό. Μπορεί να έχει κανείς πολλές και σοβαρές αντιρρήσεις και ως προς τη θεωρητική θεμελίωση και ως προς τον πρακτικό συντηρητισμό της κανονιστικής θεωρίας. Είναι όμως λογικό να απορρίψει ή να υπεκτιμήσει τη σπουδαιότητα των κοινωνικών κανόνων; Είναι μήπως ρεαλιστικό να υπονομεύεται η αναγκαία εμπιστοσύνη στο δίκαιο και να αμφισβητούνται οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου; Το πρόβλημα δεν είναι μόνο τι είδους κοινωνία θα θέλανε οι κοινωνικοί επιστήμονες, αλλά σε ποια βάση θα χτιζόταν η κοινωνία εκείνη από την οποία θα αποκλείονταν εκ προοιμίου οι προτεραιότητες των κανονιστικών περιορισμών. Ο ρελατιβισμός γίνεται πολιτικά επικίνδυνος με τον λανθάνοντα ουτοπισμό του και αναιρεί συχνά αυτά τα οποία υποτίθεται ότι επιζητεί να προστατεύσει.[77]

Αδυναμίες της θεωρίας του χαρακτηρισμού έχουν επισημανθεί αναφορικά με την εννοιολογική διασαφήνιση και τη λειτουργική δυναμική της «ετικέτας».[78] Δεν προσδιορίζεται με ακρίβεια ποιο ακριβώς είναι το κοινό στοιχείο σε όλους τους δυνατούς τύπους σχηματοποίησης της κοινωνικής αντίδρασης για το στιγματισμό της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Θα είναι δύσκολο να υποθέσουμε, ειπώθηκε ειρωνικά από τον R. Akers,[79] ότι αυτή η αντίδραση εκδηλώνεται σαν αναπάντεχο ράπισμα της «παλιοκοινωνίας» εναντίον δυστυχών ατόμων πάνω στους οποίους «κρεμιέται» η ατιμωτική «πινακίδα» της κάθε μορφής εκτροπής. Ακόμη και αν γνωρίζαμε με εμβρίθεια τη διαδικασία κατασκευής των «πινακίδων», πράγμα που αμφισβητείται από

77. Για τη θεωρία του «κοινωνικού ελέγχου» την οποία εκφράζει κοινωνιολογικά ο Gibbs βλ. σχετικά: D. Downes και P. Rock, *Understanding Deviance: A Guide to The Sociology of Crime and Rule Breaking*, Οξφόρδη, Clarendon Press, 1982, σ. 184-202· A.E. Liska, *Perspectives on Deviance*, ό.π., σ. 89-114.

78. C.R. Tittle, «Labelling and Crime: An Empirical Evaluation» στο W.R. Gove (επιμ.), *The Labelling of Deviance*, ό.π., σ. 241-263.

79. R. Akers, «Problems in sociology of Deviance», *Social Forces*, 1968, 46, 4 Ιουνίου, σ. 455-465.

αρκετούς κοινωνιολόγους,[80] ένα ιδιαίτερα σοβαρό ερώτημα παραμένει αναπάντητο: Τι είδους εξουσιαστικές σχέσεις υπονοεί η κοινωνική αντίδραση; Γιατί, βέβαια, όπως πολύ σωστά επισημαίνει ο P. Rock,[81] ο σημερινός τύπος κοινωνίας παρουσιάζει μια τέτοια συνθετική εικόνα στις συναρτήσεις των εξουσιαστικών δομών της, ώστε είναι μάλλον αφελές να αντιμετωπίζουμε την επιβολή της έκτροπης ετικέτας σαν μια διαδικασία συντελούμενη με μονοδιάστατο χαρακτήρα πολιτικής κυριαρχίας. Ένα μωσαϊκό από νομοθέτες, κυβερνητικούς φορείς, δικαστές, πολιτικούς παράγοντες, αστυνομικούς, γραφειοκράτες, κλπ., κινείται διαρκώς με εναλλασσόμενες συσχετίσεις δυνάμεων για τον προληπτικό ή κατασταλτικό κοινωνικό έλεγχο. Πώς μπορούμε να αγνοήσουμε το ζήτημα του πολιτικού συστήματος και να συγχέουμε με απαράδεκτες εξισωτικές γενικεύσεις όλες τις ιστορικές εκφάνσεις της «κοινωνίας»; Όσο δε αφορά τη λειτουργική δυναμική τη «ετικέτας», η αμφισβήτηση είναι σαφώς εντονότερη. Ο M. Mankoff[82] αρνείται ότι η «ετικέτα» είναι αναγκαία προϋπόθεση για το χαρακτηρισμό μιας συμπεριφοράς ως αποκλίνουσας, ή ότι γίνεται πρόξενος «δευτερογενούς εκτροπής». Η απειλή μάλιστα του χαρακτηρισμού ενδέχεται να αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα ακόμη και σκέψεων περί αποκλίνουσας συμπεριφοράς — δεν είναι τυχαίο ότι θρησκευτικά δόγματα απαγορεύουν στους πιστούς αυτήν ακριβώς τη «σκέψη» περί αμαρτίας! «Καριέρα» έκτροπου ατόμου μπορεί να ακολουθήσει και ένα άτομο το οποίο δεν έχει ποτέ χαρακτηρισθεί με καμία «ετικέτα» κοινωνικής αποδοκιμασίας από τους φορείς των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Ο λόγος είναι απλός. Το άτομο αυτό, όπως εξηγεί ο R.N. Merton,[83] είναι πιθανό να βρίσκεται σε συνεχή αλλά λανθάνουσα διαλεκτική άρνηση του κοινωνικού συστήματος αξιών μερικά ή ολικά. Όταν κάποιος ή κάποια βρίσκονται αποκλεισμένοι από τα μέσα που θα τους επιτρέψουν την επίτευξη των θεσμοποιημένων στόχων της ευρύτερης κοινωνικής αποδοχής και στερούνται θεμελιακών τρόπων πλήρωσης μιας επιτυχίας στη ζωή τους είναι λογικό να μεταβληθούν σε κυνικά άτομα τα οποία θα επιδιώκουν συστηματικά ανομικές διεξόδους, είτε για τη δική τους προσωπική ικανοποίηση είτε ακόμη με βλέψεις μιας γενικότερης συστεμικής αλλαγής πολιτικού χαρακτήρα. Αξίζει να αναφερθεί εδώ και η περίπτωση της υπο-κουλτούρας των παραβατικών ανη-

80. C.A.B. Warren και J.M. Johnson, «A Critique of Labeling Theory from the Phenomenological Perspective» στο R.A. Scott και J.D. Douglas (επιμ.), *Theoretical Perspectives on Deviance*, ό.π., σ. 69-92.

81. D. Downes και P. Rock, *Understanding Deviance*, ό.π., σ. 157-162.

82. M. Mankoff, «Societal Reaction and career Deviance: A Critical Analysis», *The Sociologixal Quarterly*, 1971, 12, Άνοιξη, σ. 204-218.

83. R.K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, N.Y., Free Press, 1968. Βλ. και το άρθρο μου «Η θεωρία της ανομίας του Robert K. Merton: Συμβολή στην κοινωνιολογία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς», *Αρμενόπουλος*, Επετηρίδα, 1987, σ. 187-201.

λίκων που μελέτησε ο A. Cohen[84] και στην οποία οι έκτροποι χαρακτηρισμοί όχι μόνο δεν γίνονται γενεσιουργοί λόγοι «δευτερογενούς εκτροπής», αλλά απορρίπτονται και διακωμωδούνται σαν έκφραση μιας ξένης προς τα μέλη της υπο-κουλτούρας συμβατικότητας στη θεώρηση των κοινωνικών πραγμάτων. Ο ανήλικος παραβάτης των μεγάλων αστικών κέντρων ζει σε μια υποπολιτιστική πραγματικότητα στην οποία το κοινωνικό γόητρο κυριολεκτικά του απονέμεται με τον έκτροπο χαρακτηρισμό του από τους εξουσιαστικούς φορείς. Οι υπο-πολιτιστικές αξίες τις οποίες ο ανήλικος έχει ασπασθεί επενεργούν σαν τεχνικές εξουδετέρωσης κάθε ένοχης ταύτισής του με τις χαρακτηρισμένες από το επίσημο νομικό σύστημα σαν έκτροπες καταστάσεις.[85]

Να τελειώσουμε τη σύντομη κριτική αναφορά, που κλείνει άλλωστε τον κύκλο της στοχαστικής επισκόπησης και αξιολόγησης για τις βασικές θέσεις των οπαδών της θεωρίας του χαρακτηρισμού, με μια παρατήρηση της N.J. Davis[86] για μεθοδολογική ανεπάρκεια. Ο ιμπρεσιονιστικός τρόπος που χρησιμοποιείται για να αποδοθεί με εθνογραφική πιστότητα ο ιδιαίτερος κόσμος των έκτροπων ατόμων, υποστηρίζει η Davis, δεν προσιδιάζει στην αφαιρετική και γενικευτική επιστημονική ανάλυση. Με το να παραθέτει κανείς αποσπάσματα από αυθεντικές αφηγήσεις των εκτρόπων δεν επιτυγχάνει τίποτε από μεθοδολογική άποψη. Η αποδοχή μιας γλωσσικής σχηματοποίησης των φαινομένων από τα ίδια τα υποκείμενα των πράξεων δεν λύνει το πρόβλημα της θεωρητικής αρτιότητας που απαιτεί σχολαστική εννοιολογική ακρίβεια των χρησιμοποιούμενων όρων και προσεκτικά στοιχειοθετημένα ερμηνευτικά πλαίσια στην κατανοητική επιχείρηση των κοινωνιολόγων. Θα ήταν ίσως σκόπιμο να υποδείξει κανείς στο σημείο αυτό ότι η σωστή κατά τα άλλα προβληματική της μεθόδου που προτείνει η N.J. Davis αποκαλύπτει με ειρωνικό τρόπο την αχίλλειο πτέρνα της κοινωνιολογίας και των κοινωνικών επιστημών γενικότερα.[87] Τα κλειστά λογικά συστήματα που είναι αναγκαία για την εξηγητική μας προσπάθεια της ανθρώπινης συμπεριφοράς μεταβάλλονται σε «σιδερένια κλουβιά» μιας αλλοτριωτικής αποστασιοποίησης των ερευνητών της κοινωνικής πραγματικότητας κατά τη γνωστή εικόνα που ζωγράφισε για μας ο πεσιμιστής Max Weber. Μήπως ακριβώς η θεωρία του χαρακτηρισμού είναι τελικά ένα απελευθερωτικό ανθρωπιστικό φτερούγισμα έξω από τα θεσμικά κλουβιά ενός στείρου επιστημονισμού;[88]

84. A. Cohen, *Deviance and Control*, Englewood, N.J., Prentice - Hall, 1966.

85. G.M. Sykes και D. Matza, «Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency», *American Sociological Review*, 1957, 22, 5 Οκτωβρίου, σ. 664-670.

86. N.J. Davis, *Sociological Constructions of Deviance*, ό.π., σ. 184-187.

87. Ken Plummer, «Misunderstanding Labelling Perspectives» στο D. Downes και P. Rock, *Deviant Interpretations*, England, Oxford, 1979, σ. 85-121.

88. H.S. Becker, «Labeling Theory Reconsidered» στην αναθεωρημένη έκδοση του βιβλίου του *Outsiders*, N.Y., Free Press, 1973 (Revised Edition).